

P. 19 Cp III 50.1

1427 ртвн

НАСТАВАКЪ

НАРОДНЕ СРБСКЕ СКУПШТИНЕ

1-га и 3га мая 1848. у карловци

ДРЖАНЕ.

ШТА СУ СРБИ У ОВОМЪ ПОКРЕТУ РАДИЛИ?

И

ШТА ТРЕБА САДА ДА РАДЕ?

ОДЪ

ЕДНОГА ПРАВОСЛАВНОГА РОДОЛЮБА.

5473

У БЕОГРАДУ,

У Књигопечатњи Княжества Србскога.

Ск. 1596 1849.

6. прашка

5473

Духъ човечій, кадъ већъ вданпуъ испровальнва оне споляш-
нѣ форме, коо га стежу, и прекорачи посвальнване
обале онога, што постов, хити са корачанма, кои се
недаду зауставити, на сусрѣтъ ономе образцу, кои е
самъ себи створио, яли кои му я другій на угледъ по-
ставио, и текъ онда ће се опеть смирити, кадъ му се
баремъ што више приближи, ако га нѣ сасвимъ доучио.

Der menschliche Geist, wenn er einmal die ihn beengenden äußern For-
men zerbrochen, die niedergefallenen Schranken des Bestehenden
überstiegen hat, eilt mit unaufhaltbaren Schritten einem selbstge-
schaffenen, oder von andern ihm aufgestellten Vorbild entgegen,
und findet erst dann seinen Ruhepunkt wieder, wenn er es, wo
nicht erreicht hat, doch ihm so nahe als möglich gerückt ist.

Winter.

У дѣлу подь именовъ „Народна сръбска скупшти-
на 1. и 3. Мая 1848. у Карловци држана,“ у Београду
прошасте 1848. печатаномъ, показана е законность о-
ве нар. скупштиане, и изведена е упутиность нѣкога
поступаня; изложено е поступанѣ преѣашнѣ дворске
политике, и нове мацарске владе, и наведени су на-
чини, којма е и преѣашня влада мыслила народъ нашъ
сръбскій упропастити, и којма е намѣравала нова ма-
царска влада истребити га и сѣме му сасвимъ затр-
ти. Напоменуле су се и гдѣкое бѣде и невольѣ, кои-
ма насъ е за сто шестдесетъ година дворска и ма-
царска политика немилоче мучила, и у кое насъ е
нова бунтовничка мацарска влада, као нека бѣсна о-
луя заплела; и завршено е то дѣло съ тимъ, да мо-
рамо силу силомъ одбити, и оружаномъ рукомъ къ са-
мосталности и будућности нашей путь прокрчити. —
Све, што е у томъ дѣлу речено, зато е речено, да
народъ нашъ сръбскій у садашнѣмъ замршеномъ по-
ложая новoga живота, и поступке онога, съ којимъ у
овомъ найважнѣмъ времену спреже да къ будућно-
сти своіой путь предузме, и самъ свое кораке неза-
борави сматрати са сваке стране, а особито са оне
съ кое му и туђи поступи, и нѣгови кораци найви-
ше могу наудити; — и тако држећи непрестано предъ
очима оно, што се съ нѣмъ досада догодило, и по
томъ судећи да зна вѣститѣ и паметнѣ свако подоб-
но зло, у садашнѣмъ своима околностима одъ себе
одбити, и доскочити свакой превари, съ којомъ бы
га науміо ма ко обманути, и у зло увалити. Писа-
тель тога дѣла нити е гдѣ исказао, да е зато напи-
сао то дѣло, нити е споменуо, нити бы требало наро-
ду сада чинити, да опетъ у онаку мрежу непадне; а
то зато ніе учиніо, што е мыслио, да ће сви они, коя
узчитаю нѣгово дѣло, и сами за се извести то пра-
вило мудрости, да се и сада треба чувати, као живе
жеравице, свега онога, што намъ е до сада шкоди-
ло, знаюћи, да намъ се и сада може догодити све
оно, што намъ се пре догађало, и што е увѣренъ
быо, да ће народъ, кои е добро схватио свой садаш-
нѣй задатакъ, и самъ сѣнаюћи се оне свое послови-
це: „кога су зміе уедале, тай се и гуштера бои,“ у

извршиваню свога великогъ задатка увѣкъ на опре-
зу знати быти; — дакле ніе требало исказати оно,
што се и само каже свакоме ономе, кои дѣло чита.

Но ако хоѣмо да се упустимо и далѣ у разми-
шлянѣ и прегледанѣ свега онога, што се одъ 1. Мая
прошасте године до данасъ съ нама догађало, то
морамо найпре видѣти, какве су се околности око
двора аустрійскогъ, и око наше народности стекле
быле, како се дворъ у тимъ своимъ околностима др-
жао, и како се народъ нашъ у своимъ поводію. Та-
кимъ ће се само начиномъ моћи права пресуда и о
поступаню двора према народу нашемъ, и о поведе-
ню народа нашега према двору изрећи, и такимъ ће
се само начиномъ моћи извести и то, шта треба нашъ
народъ за се да ради у овомъ одсудномъ времену
своме.

Пролѣтошињи покрети европски были су покре-
ти управо народни. — Идеа се народности може сма-
трати одъ некога времена за главну покретну силу у
животу скоро свію народа европски. Она се пока-
зуе у духу времена деветнаестога, овога вѣка као
каква владајућа планета у години. Око нѣ се окрећу
сва дѣла и сви послови, око кои се баве народи овога
вѣка. Она започинѣ и предузима послове, она іймъ
одређуе цѣль, она іймъ показуе правацъ къ цѣли, и
разбира начине, коима ће се најсигурниѣ показанымъ
правцемъ до цѣли доћи. — Ова идеа народности у-
зима цѣло животъ народа подъ свою владу, и све о-
но непријателски напада, што се у животу народа
нѣной сили непокорава, нити се може и помислити,
да ће престати одъ нападања дотле, докъ све стру-
ке у животу народномъ незаузме, и жива у цѣломъ
животу народа, као у свомъ читавомъ тѣлу, не появи
се. За струке, изъ кои є сплетенъ животъ свакогъ
народа, могу се сматрати оне околности живота, у
коима се духъ народа по потреби наравной, или по
слободной вољи изражава. Те су околности поли-
тично, црквено, и домаће станѣ свакога народа. — Кои
народъ има свою самосталну владу, тай народъ има
и политично свое станѣ, политичный свой животъ; а
кои самосталне владе нема, нема ни живота политич-
нога. Кои народъ нестои у своіой цркви, само као
слушатель свега онога, што се у цркви нѣговой го-
вори, и само као гледатель свега онога, што у цр-

кви быва; него кои и самъ има участія у свему, чимъ се осеѣан побожности иззадоволяваю, тай народъ има свой црквеный животъ; а кои у своіой цркви ніе ништа друго, него или равнодушный слушатель и гледатель, или за се самъ свой богомоляць, тай нема свогъ црквенога живота. На послѣдку кои народъ нема свои обычая, кои га на домаѣмъ огньишту нѣговомъ разликую одъ други народа, тай нема ни свога домаѣгъ живота. Као годъ што су ове струке живота народногъ кодъ различиты европски народа више или манѣ веѣъ подпале подъ владу идее народности, или као што су іошть и сада више или манѣ противне идеи народности: тако се исто и идеа народности овы послѣдњи година кодъ различити народа различито показивала. Енглець, кои живи у подпуной свѣсти свое енглеске самосталне владе, свое енглеске цркве, и свога енглескогъ домаѣгъ живота, задоволява се са своимъ слободнымъ уставомъ, и преко свога народнога парламента пази само на то едно, да онъ нестане робъ извршителне свое власти у држави своіой, него да оставе увѣкъ као правый сынъ породыце енглеске, кои у своіой кући са своимъ старѣшиномъ заедно зна за све, што у кући быва. Кодъ нѣга идеа народности неможе никаква чудеса правити, ерь е она веѣъ цѣо нѣговъ животъ заузела. Зато е онъ у Паризу и Петрограду, у Бечу и у Цариграду тако исто савъ Енглець, као што е и у Лондону; и зато е Енглеска и у овимъ послѣднимъ европскимъ покретима остала непокретна. А у Ирской, коя е такоѣе подъ Енглескомъ, агитираю Оконели, ерь у нѣой идеа народности влада у самомъ домаѣмъ животу, а црквеный іой животъ ніе іошть народанъ, и збогъ овога ніе ни политичный такавъ, у коме бы идеа народности могла савнимъ оживити. У Ирской ѣе се дакле све еднако раѣати Оконели и Смити Обрѣни дотле, докъ све струке живота кодъ народа ирскога нестане тако исто народне, као што су постале кодъ Енглеца. — А Норвегія и Шведска слажу се и при овимъ покретима савршено, ерь е идеа народности и у одной и у другой кралѣвини све струке живота народногъ заузела, и Норвези се задоволяваю тимъ, што имаю свое норвежско старѣшинство, съ коимъ сами себе управляю кодъ куће, и представляю предъ свѣ-

томъ; а тако су исто и Шведи задовољни са своимъ. Кодъ њи дакле идеја народности могла бы јошть највише ту јдну околностъ родити, да сваки народъ за се своју собствену главу у свомъ старѣшинству има. — И Русь стои у свѣсти свое самосталне владе, свое источне народне руске цркве, и свога рускогъ домаћега живота; али се онъ јошть незадовољава сасвимъ, еръ нема народногъ устава, по коме бы у јавномъ грађанскомъ животу могао себе увѣкъ сматрати као сына слободне породице руске, зато е онъ у Москви и Петрограду савъ Русь, а у Паризу и Лондону у толико е само Русь, у колико е свѣсть свога рускогъ домаћегъ и црквеногъ живота са собомъ тамо изнео, у осталомъ по политичной струци живота у Паризу е Французъ, а у Лондону Енглець више неголи Русь. Но при свемъ томъ идеја народности у Русии нема ништа више заузимати, осимъ тога јднога, да и у политичномъ животу учини Русе правимъ синовима владе, кои ће у својой кући са своимъ старѣшиномъ заједно за свашто знати и у подпуной свѣсти свое самосталне народне руске владе, по свима крајевима свѣта, величину своју тако исто осѣћати, као што е осѣћаю у Москви и Петрограду. Овај ће посао идеја народности у Русии тимъ лакше извршити, што е царъ Никола међу начела владе и единство народности приміо, и што су Руси по светимъ обычайма домаћегъ и црквенога свога живота, са свима властима своима, као породице са своимъ отцевима, већъ свезани. И изъ ове се околности може протолковати и то, како е и Русия у овимъ народнимъ покретима остала непокретна. — Француза е идеја народности већъ толико пута покретала, и онъ се већъ толико пута крвавіо, докъ нје Француску своју народностъ изъ домаћегъ свога живота цѣлокушну у јавный политичный животъ пренео: она е садъ већъ у самосталной Француской владѣ осигурана; али и Французъ ће само онда моћи стояти у подпуной свѣсти свое Француске народности предъ свѣтомъ, кадъ идеја народности и црквену струку нѣговога живота заузме, и кадъ онъ буде осѣћао, да е у свима околностима живота свога савъ Французъ. А докъ то nebude, дотле ће бадава мѣняти династіе и начине владаня, и бадава ће проглашавати републике, идеја ће народности имати увѣкъ

шта у животу нѣговомъ непріятельски нападати, и онъ ће се свеєднако имати зашто крвавити, ерѣ му цѣль народногъ живота оскудѣва. Нѣмачкій є великій народъ на много политичны властей подѣльнъ, и у црквеномъ своемъ животу раздвоенъ, еданъ му є нѣговъ животъ домаій у едно споєнъ, кои є и идеа народности до сада подъ свою владу узела. Зато кодъ нѣга идеа народности нѣгове тежи изъ народногъ домаіегъ живота къ единству своме у свима струкама живота нѣмачкогъ. — Она тражи свою нѣмачко-католичку цркву, тражи Франкфуртскій саборъ. И Нѣмацъ ће дотле и покрай величине свое у брою, и ячине у домаіемъ народномъ животу остати малень, и неякъ, докъ се идее народности у нѣму као у цѣлокупномъ своемъ тѣлу по свима струкама живота нѣговогъ непокаже. —

Таліјани држе латинску цркву за свою народну збогъ сродства, кое є између нѣи и између стары Римляна, и између нѣіовога єзыка и између старога римскога єзыка; кодъ нѣи дакле идеа народности неможе црквеный нѣіовъ животъ да потресе, нити ће га моћи потрести, дотле, докъ све друге струке живота нѣіовогъ найпре не освои, и неувиди после, да црквеный животъ таліянскога народа покрай латинске цркве ніє іоштъ у нѣіной власти. Зато она за сада у самосталномъ Риму тражи народну таліянску владу; у Наполю и Сициліи тежи да се народъ у држави сматра, као што се синови сматраю у своіой кући; у Ломбардіи гине за самосталномъ таліянскомъ владомъ; и у Таліянској дакле покрети немогу престати дотле, докъ идеа народности цѣлымъ животомъ цѣлогъ таліянскогъ народа неовлада.

Идеа се народности зачала у домаіемъ животу свакога народа. И као што є кои народъ имао домаій свой животъ слободні одъ стеге, и одъ различиты препона, кое су му одъ стране неотачаске владе, или ненародне цркве на путь метане тако се и идеа народности у нѣму брже и лакше развила и осилила. Гдѣ су се налазиле у народу добро уређене народне школе, и покрай нѣи слободна народна книжевность; гдѣ су се игре, и играчке, приповѣдке и пѣсме, пословице и гаталице народа сачувале у духу народномъ, и гдѣ су се догађали изъ прошлости

на позориштима, или другимъ ма каквимъ скупшти-
нама народа представляли, приповѣдали и опѣвали,
и такимъ начиномъ свѣсть народа о своіой народной
прошлости понавляла и утврђивала: ту се идея на-
родности у свима околностима домаћегъ живота на-
роднога као најяча покретна сила показала, као
што е то было кодъ Енглеза, Француза и Нѣмаца.
— Они су се први почели дичити и поносити име-
номъ своимъ, ерѣ е кодъ нѣи најпре идея народности
цѣлымъ нѣговимъ домаћимъ животомъ овладала, и-
маюћи на руци све оне мало више поменуте окол-
ности, кое су іой у заузимању истога домаћегъ жи-
вота путь и посао олакшале.

Али идея народности кадъ заузме све околности
домаћегъ живота народногъ, неможе се овдѣ зауста-
вити. Она и далѣ ради, и съ већомъ силомъ напада на
све оно, што іой и у другимъ струкама живота на-
роднога смета, да се неможе и ондѣ у подпуной сво-
іой влади повити. — Нѣя е прелазакъ на друге
струке живота народногъ извѣстанъ; али ніе кодъ
свакогъ народа еднакъ. Она на ону струку живота
прелази изъ домаћегъ живота, којой е кодъ кога на-
рода путь отвореніа, и лакшій. Кои народъ има свою
самосталну владу, коя се у законодавной и изврши-
тельной власти отресла туђинства, т. е. коя е влада
изъ самога народа изникла, и съ народомъ, коимъ у-
правля, у свакој прилици, и у свакомъ одношеніи
говори нѣговымъ езыкомъ: ту идея народности изъ
домаћегъ живота прелази у политичный; ерѣ іой ту
ништа више нестой на путу, него то едно, да таку
владу спои съ народомъ, и одъ тога двога начини
одно едноставно тѣло, у коме ће она као главна по-
кретна сила дѣйствовати. Коя се влада на овомъ
путу идеи народности препречи, та влада у опас-
ность доводи положай свой, и нема те силе, коя ће
е на престолу нѣномъ одржати. Примѣръ намъ дае
и за едно и за друго Француска, у којой е идея на-
родности, прелазећи изъ домаћегъ живота у поли-
тичный, чудеса чинила, и у последня времена најпре
Карла X., а ове прошле године Луи Филипа съ престо-
ла уклонила. А кои народъ нема свое самосталне
владе, а има такавъ црквеный животъ, кои е или са-
свимъ споенъ са домаћимъ нѣговымъ животомъ, или
тако близу стои до овога, да се лако изъ овога у

онай може прекорачити, ту и идеа народности изъ домаћега живота прелази найпре у црквеный животъ, и кадъ ове двѣ струке живота заузме, онда се и у струци политичнога живота явля: као што се то догодило у Грчкой, гдѣ се идеа народности, заузевши найпре домаћу и црквену струку живота народногъ, протурила до самосталне народне грчке владе. — Тымъ путемъ, као што видимо, заузима идеа народности цѣло животь свакога народа, да поврати свакомъ народу све оно, што му е идеа освоиваня, по праву ячега, некада отела и одузела, да сроди све оно, што е идеа цркве некада разродила, и да такимъ начиномъ свакій народъ претвори у едно тѣло, кое ће еданъ народный духъ оживлявати, и кое ће еданъ савршеный народный животъ у себи имати. Овымъ начиномъ задатакъ е идее народности великъ и благодѣтеланъ. Она ће повратити свакомъ народу свою особну цѣну. Она ће свакомъ народу улити у срце нова осѣњаня, по којима ће сви народи у домаћемъ свомъ животу имати повѣренѣ къ себи, у политичномъ повѣренѣ къ своіой влади, у црквеномъ повѣренѣ къ Богу; ерѣ ће у домаћемъ животу быти свакій свой, у политичномъ свакій ће быти правый сынъ и участникъ свое народне владе, у црквеномъ правый сынъ божій и участникъ нѣгове свете правде, ерѣ ће увѣренѣ свакій быти, да се найискреніе може и са отцемъ своимъ небеснымъ разговарати, кадъ безъ толмача къ нѣму пристуца, и онакавъ се у цѣломъ свомъ животу предъ нѣиме появи, каквогъ га е онъ створио; и такимъ начиномъ сви ће народи стояти еданъ покрай другога у великомъ овомъ свѣту божіемъ, као што стоє пунолѣтни слободни синови еднога отца у дому породице своє. Све дакле, што годъ у животу народа ніє народно, мора се изъ живота народнога уклонити, и све што годъ цѣлокупности народа на путу стои, мора се съ пута сваляти, да свакій народъ са своимъ правымъ народнымъ животомъ постане као една слободна особа, еданъ слободанъ човекъ, кои ће по начелу различитости испореѣани еданъ до другога у друштву великогъ човечества тако исто савршену хармонию имати, као што и друге све твари по истоме начелу различитости една съ другомъ свезане у најлѣпшой хармоніи савршенство божіегъ створеня свѣдоче.

Важность задатка тога осѣнаю и они народи, кодъ кои се идеа народности и у гдѣкоимъ само околностима домабегъ живота нѣовогъ появила; а у много већой мѣри осѣнаю ту важность они народи, кодъ кои е идеа народности одну цѣлу, или двѣ цѣле струке живота нѣовога већъ заузела. Зато су већъ данасъ сви народи, кодъ кои се више или манѣ появила идеа народности, изявили ту озбыльну желю, да они неће више да буду у своимъ државама сами свои робови, него хоће да буду сами свои синови, кои, као пунолѣтни и слободни, не требаю више у државнимъ своимъ владама туторства и представництва предъ свѣтомъ, него требаю отчаскога старѣшинства, съ коимъ ће сами себе управляти предъ свѣтомъ. Та е желя праведна и предъ Богомъ и предъ людма; и она се као праведна пре или после мора испунити. И дотле ће непрестано траяти комешаня и метежи, покрети и немири међу народима, докъ сви народи, кои у различитимъ државама еданъ до другога, или у одной држави заеднички живу, ту желю еданъ другога узаямно непризнаду за праведну, и докъ по признаваню своемъ у лѣпомъ договору мирнымъ благодѣтельнымъ путемъ несугласе се сви на то, да се та праведна желя свакога народа сасвимъ испуни, кадъ се она по идеи народности, коя е почела цѣлымъ свѣтомъ дрмати, свакояко већъ испунити мора. Ова бы узаямна правда народа много людске крви заштедила, многе узалудне бѣде и неволѣ одъ народа одбила, и тако высоко мѣсто у повѣстници народа и човечества заузела, на каквомъ іоштъ никакавъ до данасъ догађай стојоше.

Изъ тога, што е досада речено, само по себи изилази то, да се ни еданъ народъ са идеомъ народности свое растати више не може; еръ одъ нѣ зависи права и најсигурнѣя будућность свакога народа, кою ни еданъ народъ, ма да е како маленъ и слабъ, ма да е како раскомаданъ и разсѣянъ по свѣту, своэвольно испредъ очію свои изгубити неће. Бадава ће се еданъ народъ, одушевльнъ идеомъ свое народности, усилявати у другоме ту идеу загушивати, бадава ће се и владе трудити на другомъ комъ темелю будућность и сталность свою основати; владе могу постоянно остати на ономъ само темелю, кои ѣмъ и-

дея народности показуе у садашњимъ околностима времена, и народи само се онда могу срећной својој будућности надати, ако се еданъ покрай другога у народномъ свомъ животу по свима струкама слободно развию. Али изъ свега тога изилази очевидно и то, да су у овимъ околностима, у кое е идея народности народе европске увела, најсрећније оне државе, у којима се застала засада една чиста стихія народна, коя е и свѣсть свою задржала чисту одъ наставака туђи стихія; еръ же у њима идеи народности одъ по муке быти свой благодѣтельный задатакъ рѣшити; а напротивъ томе најнесрећније су оне државе, у којима су се различите народне стихіе у заедници какой нашле; еръ ту идея народности мора свакой стихіи свой особый (персональный) животъ задобыти, и осигурати, и влада се мора у животу свакога народа, као народно отачаско старѣшинство, появили. То е задатакъ идее народности, кои се у нашемъ времену мора рѣшити.

Да преѣмо садъ на аустрійску царевину, и да видимо у каквомъ су стану застали ню пролѣтошњи народни покрети, како су се народи при покретима овима држали према влади својој, и како се влада поводила према народима, којима е досада управляла. Одъ куда же намъ се по споменутомъ већъ досада начину мыслѣня показати и то, у колико е идея народности задатакъ свой у оной царевини рѣшила, или рѣшавати почела, и каквимъ же се начиномъ моћи засада тай задатакъ рѣшити тако, да се и влада одржи, и различите народности иззадовољ. Узимаюћи на умъ, коимъ путемъ и начиномъ идея народности различите народе къ својој будућности води, и сматраюћи заедно и на то, колико различиты народа подъ заедничкомъ владомъ у царевини аустрійской живу, и свакій за се о својој будућности стара се, морамо признати, да пролѣтошњи народни покрети цису могли ни едну државу у цѣлой Европи у већу неприлику и забуну бацити, него што су бацили царевину ову. —

Царевина аустрійска састаяла се досада изъ 12 различиты држава: тиролске, аустрійске, чешке, моравске и слезске, галичке, угарске, ердельске, хрватске и славонске, далматинске, ломбардо-мѣтачке, илирске и штаерске, и скоро ни у едной одъ своју о-

вы држава неналази се по една чиста стихія народна; него по свима и у свакој за се живу люди, кои по пореклу своме на различите народности спадаю. Одъ своју овы може се хрватско-славонска и далматинска кралѣвина и войводовина аустрійска за најчистіе изъ тога погледа сматрати, ерь у овой другой између 2,000.000 людій брой само 60.000 Славена, а оно су друго Нѣмци; а у оной првой влада една стихія славенске (србско-хрватске) народности, изузимаюћи неколико нѣмачки села у Срему и нешто мало Нѣмаца и Таліянца по варошима и врло малый брой Мацара по гдѣкоимъ селима; у осталимъ свима државама помѣшано живу народи различитого порекла. Тако у Тиролској између 800.000 жителя има преко 200.000 Таліянца, оно су друго Нѣмци; у Чешској између 4,000.000 людій има 1,000.000 Нѣмаца и до 70.000 Чивута, а оно су друго Чеси; у Моравској и Слезској између 2,000.000 има до 600.000 Нѣмаца, и до скоро 40.000 Чивута, у Галицији и Владимиріи између 4,000.000 има 2,000.000 Поляка, 2,000.000 Руса и Румуна преко 200.000; у Угарској има између 11,000.000 жителя до 5,000.000 Славена кое Словака, кое Срба, кое Хрвата, Словенаца, Рушняка и Бугара, Мацара преко 3,000.000, преко 1,000.000 Румуна, до 600.000 Нѣмаца; у Ерделю између близу до 2,000.000 жителя има Румуна преко 1,000.000, Мацара преко 500.000, Нѣмаца до 400.000; у Ломбардо - Млѣтској између 4,000.000 людій преко 60.000 Нѣмаца и преко 20.000 Славена, и по овоме и та се држава може сматрати као таліянска; у Илирској, т. е. Краинској, Корупској и Приморю, између 1,000.000 и нешто више жителя до 900.000 Славена, и преко 200.000 Нѣмаца; у Штаврској између 900.000, людій до 400.000 Словенаца, и преко 500.000 Нѣмаца. — Сви жители цѣле царевине аустрійске, кои по тимъ различитимъ државама станую, и кои брой излази на 35,000.000, могу се подѣлити на главна четири народа: на славенскій, кои самый има преко 18,000.000, на нѣмачкій, кои има преко 6,000.000, на романскій (кудъ спадаю Таліјани и Румуни), кои брой преко 6,000.000, и на мацарскій, кои брой до 4,000.000. Идеа народности кодъ различиты овы народа различито се показывала у ова последня времена, у колико е више или мањ живота кодъ нога народа могла заузети, или віе могла зау-

зети. Аустрійска е неограничена влада іоштъ одъ почетка 15. вѣка, а особито одъ времена Алберта II., кои е првый изъ породице аустрійске за императора римскога и краля нѣмачкога изабранъ, ту политику имала увѣкъ предъ очима, да прво мѣсто међу владателъима западны европски народа задржи, како бы съ временомъ надъ цѣлымъ западомъ могла како тако господарити, или баремъ важности своіомъ нѣга претегнути, и заповѣдати му. Ову е политику терала Аустрія све дотле, докъ ніе Наполеонъ царство германско у ништа превратио. И зато е Франць I. 1804. 10. Августа узео на се име наслѣдственога императора аустрійскога, а мало доцнѣ празну титулу римскогъ императора и краля германскога сасвимъ оставіо, али идеу нѣмачкогъ царства ніе могла Аустрія изгубити испредъ очію, коя е године 1815. породила на конгресу бечкомъ саюзъ нѣмачкій. Прѣѣшняя дакле политика Аустріе съ великогъ запада скупи се на єдну Нѣмачку, изъ кое е опетъ мыслила западу заповѣдати. Остатци те аустрійске политике повлачили су се по двору аустрійскомъ до овы дана; а незнамъ бы ли могао ко добаръ стояти, да іоштъ и садашнѣ аустрійско правителство старе оне артіе, на којима су остатци они побилѣжени, подъ кошульомъ на прсима, као какве амайліе, неноси. — Овымъ е поводомъ влада аустрійска народъ нѣмачкій у своіой царевени морала подизати, и подпомагати, ерь га е сматрала као средство, којимъ ће цѣлу свою царевину претворити у државу нѣмачку, изъ кое бы она, као изъ најяче силе, лако дошла до господаренія надъ цѣломъ Нѣмачкомъ. Та е политика владе аустрійске на миліоне Славена до данасъ понѣмчила; и да идеа народности ніе почела народе изъ несвѣстице къ свѣсти своіой подизати, небы іой више требало него іоштъ єдно столѣће, пакъ бы царевина аустрійска была чиста нѣмачка држава, и тешко бы было кога у нѣой наћи, на улици, да ни у самој своіой кући, кои бы знао, или смѣо друго што бити, него Нѣмаць. — Но кадъ види политика съ єдне стране, да Русія великимъ корацима напредує у сили матеріалной, у моралной, и да ће то напредованѣ Русіе као славенске државе врло лако моћи и она колѣна славенскогъ народа, коя се у нѣной царевини у великомъ брою налазе, къ своіой славенској свѣсти

подигнути, а съ друге опетъ, да неће моћи свой посао свршити такобрзо, као што бы га требало свршити: онда подѣли све свое државе на двѣ стихіе, на стихію нѣмачкогъ народа, и на стихію мацарскога, како ће тако брже моћи Славене искоренити на едной страни претвараюћи ихъ у Нѣмце, а на другой у Мацаре. Съ понѣмченимъ Славенима мыслила е она добыти нѣмачку силу одъ 25 и више миліона у руке, съ коіомъ бы могла къ намѣреной своіой цѣли сигурно корачати; а съ помацаренима добыла бы силу одъ 12 — 13 миліона, коіомъ бы као сасвимъ противномъ стихіи славенской себе опасала одъ истока и колико толико заклонила одъ опасности, коя іой са овы краєва прети. Те се политике држала влада аустрійска последњи овы година. Покрай таке политике колико е могла напредовати идеа народности у заузимаю живота кодъ свакога народа у аустрійской царевини, свако ће лако погодити. Она е нѣмачкогъ народа цѣло домашній животъ лако могла заузети, и подигнути га до свое народне свѣсти; ерь е домашній животъ нѣмачкогъ народа слободанъ быо одъ своіоу препоны, кое бы му влада могла была на путь метнути. Зато се садъ већъ неморамо ни найманъ чудити, што смо и аустрійскога Нѣмца видели овы последњи година, гдѣ у своіой княжежности, у своимъ позориштима, и у свима околностима свога домаћегъ живота съ подпуномъ нѣмачкомъ свѣсти и покрай неограничене владе двора аустрійскога окреће се слободно, и ради; и што е приликомъ пролѣтошњи народны покрета тражію народну слободну владу у Бечу, а покрай тога тежію заедно и къ Франкфурту; ерь е идеа народности цѣломъ струкомъ домаћегъ живота нѣговогъ овладала, и свой прелазакъ у политичну струку живота предузела. И кодъ мацарскога е народа идеа народности у домаћемъ нѣговомъ животу све околности нѣгове освоила. Мацарскій е народъ имао некакву, истина стару, по коіой се ухватила была плѣсанъ и паучина, конституцію, али е она опетъ была конституція, и то конституція мацарска, т. е. така, коя е излѣвала све оно, што е добра имала у себи, само на Мацаре, или болѣ рећи, само на оне, кое е она држала за народъ мацарскій, и кои су се некако протурили и уздигли до тога народа мацарскогъ; а оно, што ніе было добро у

ньюй, просипала є као осѣвке, на сиротиню раю, т. є. на оне, кои у тай племенити редѣ створена божии нису могли доспѣти. По овой конституцији имао є народѣ мацарскій по нечему и политичну струку живота свога, коя є са домаћимъ нѣговымъ животомъ савезана была; и то є узрокъ, што є идеа народности кодѣ Мацара, изгонеѣи смртнимъ задаіомъ напу- нѣну стару латинштину изъ домаћега живота нѣго- вога, изгонила заєдно и изъ политичнога, и у колико є струку живота му домаћегъ заузимала, у толико є и политичну струку заєдно заузела. Шта више и то смо видели, да є идеа народности кодѣ Мацара най- пре заузела неке околности у политичномъ нѣювомъ животу, и одавде є прелазила у околности домаћега живота; као што знамо, да є изъ законодавногъ ма- царскога тѣла идеа народности прешла на школе нѣ- ове. Да народѣ мацарскій нѣ быо подѣльнѣ у цр- квеномъ своемъ животу на Римляне и Протестанте, т. є. на оне Мацаре, кои се држе латинске римске цркве, и на оне, кои су одустали одѣ те латинске цркве, и пошли за народномъ црквомъ, али іошитѣ є до данасѣ нису нашли; ерѣ нѣюва є садашня црква тако исто єдна само околность у струци домаћегъ живота, као што є н. пр. и школа, и кнѣижевность, или позориште; него да су они сви заєдно имали свою праву народну мацарску цркву, и да су ари- стократи и они, кои су се досада звали народѣ ма- царскій, пре него што су се ови пролѣтошнѣи по- прети догодили, оно, што їймѣ є добро было у нѣю- вой конституцији, и на сиротиню раю распростри, ню узвысили до народа, а све друге туѣе стихіє на ми- ру оставили были: нигдѣ небы могла идеа народно- сти тако лако све струке живота народногъ заузети, као што бы заузела была кодѣ народа мацарскогъ покрай те нѣгове старе политичне институциє, — и нико не бы могао пролѣтосѣ одѣ Мацара славнѣє сѣ отѣлеснѣномъ идеомъ народности у друштву велико- га човечества као єдна особена особа узѣ друге на- роде као особене особе слободно стати; ерѣ є кодѣ нѣи идеа народности у идеи конституциє одѣ толико веѣѣ стотина година завѣена, и некимъ начиномъ у струку домаћегъ живота ушлетена їймѣ є была стру- ка политичнога. — Ова се околность по цѣломъ ма- царскомѣ народу распростирала, ерѣ є онѣ савѣ подѣ

едномъ владомъ живію, и много іой е помогла и она друга, што су многи Маџари были протестанске цркве, која е опеть тако исто съ народнымъ животомъ скопчана, као што е была скопчана и конституція. И Маџари дакле, као и Нѣмци, нису имали овы послѣднѣи година ни одъ стране владе, ни одъ стране цркве толико много запрека, коѣ бы іймъ сметале, да се у цѣломъ животу своѣмъ као народъ међу другимъ народима немогу появили; и да нису нѣюве занешене коловође до те очевидне неправде своѣ народне намышляѣ претерали, и у овомъ вѣку, кои е благодѣтелну идеу народности кодъ свію народа пробудію, то зажелили, да и други покрай нѣи и съ нѣима живући народи са свима струкама живота своѣго претворе се у нѣювъ маџарскій животъ: Маџари бы данасъ стояли у Европи као онакавъ народъ, кодъ кога идеа народности ништа више не бы имала у животу нѣговомъ заузимати, до неколико околностей у црквеной струци нѣговогъ живота маџарскога.

Али нѣюве су коловође мыслиле, да само они живу у овомъ деветнаестомъ вѣку, а други су сви народи остали иза нѣи са животомъ своимъ у осамнаестомъ. — И ове су нѣюве мысли до тога довеле народе, да садъ мораю свою крвь пролѣвати збогъ онога, што бы идеа народности могла мирнымъ путемъ и нѣима и свакоме другоме донети.

На друге е сасвимъ околности наишла идеа народности кодъ славенски народа у царевини аустрійской. Народи ови, ако и есу, по пореклу своѣмъ, сви сынови едне матере Славе, и као такви сви рођена браћа између себе; опеть зато имаю свакій свою особену прошлость, съ коіомъ се растати немогу ни за чію туђу любовъ, па ни за любовъ еданъ другоме. Она прошлость, у коіой су они сви имали еданъ животъ славенскій, збогъ своѣ дальнѣе изгубила се изъ свію скоро струка живота кодъ свію грана славенскога народа тако, да свака грана свою само повѣстницу, као светию народну, поштуѣ, и съ нѣоме заедно жели у слободномъ своемъ народномъ животу како међу друге народе, тако и међу свою браћу ступити. Али покрай тога опеть зато неодриче се ни една грана своѣ общтега порекла, своѣ общте матере Славе; ерь у овомъ сродству почиѣ управо она велика моћъ, која ће израдити и

бсигурати велику будућностъ свыма гранама славенскогъ народа скупа, и свакой за се. — У животу дакле славенскога народа радиле су двѣ идее народности: една идеа народности славенске, а друга идеа народности, кою в свака грана за свою особену сматрала; као што то свѣдоче и догађаи, кои су се приликомъ пролѣтошњи народны покрета у славенству появили, међу којима смо видѣли народну сръску скупштину у Карловци, хрватску у Загребу, польско-русинску у Льову, чешко-моравско привремено правителство у Златномъ Прагу, а покрай тога видѣли смо и скупштину свію Славена у истомъ Златномъ Прагу.

Двѣ ове идее народности нису могле у заузи-маню живота кодъ свію грана славенски еднако напредовати, и у напредованю своме една узъ другу еднако успоредъ ићи. Оне су се више пута една другой на путь испречиле и ондѣ, гдѣ су найпре почеле посао свой радити, и такимъ начиномъ су народе у животу своме народноме раздвоиле; и една другой посао отешчале. То намъ свѣдоче и пр. неповольни они догађаи, кои су се између великога и велеважнога Славенина Колара и пламеногъ словенскога родолюбца а покрай тога и правога чистога сына славенства, Штура, появили. Они су и еданъ и другій за обадвѣ идее народности тако были одушевљени, да се управо неможе пресудити, чіе бы срце одъ њи двоице едно друго претегнуло. — Али су се у томе разликовали, што нису пустили еднимъ путемъ те двѣ идее у заузиманю живота кодъ свои Словака радити. Првѣ е мыслию, да треба да идеа народности славенске животомъ Словака више овлада, него ли идеа народности словенске, и да се тако една грана съ другомъ срасте, и една постане; зато в онъ чешко-словенску књижевность сматрао као одѣху, у којой ће се идеа народности славенске, кадъ заузме животъ кодъ Словака, морати показати, и да ће тимъ начиномъ заедно идеа народности словенске у ячой свези остати са идеомъ народности славенске; а другій в држао, да идеа народности словенске мора овладати найпре домаћимъ животомъ Словака, и сматрајући књижевность као околность, у којой се словенскій народъ и по домаћој струци живота свога као Словакъ явити мора, да-

кле да књижевность словенска мора и после под-
пасти подъ владу идее народности, ни еднога часа
ниє смѣо пропустити, него є одма књижевность чеш-
ко-словенску замѣню съ чистомъ народномъ књи-
жевности, као што є идеа народности захтѣвала. А
то є раздвоило Словаке у животу домаћемъ. За Ко-
ларомъ су пристали великій Шафарикъ, липски лѣ-
тописи, чешки и хрватски листови, и многи старии
Словаци протестанске цркве. Узъ Штура є приста-
ла младежь словенска и славенска, и изразио се за
нѣга деветнаестый вѣкъ, а пролѣтошнии покрети
потврдили су, да є онымъ путемъ, коимъ є Штуръ
ишао, идеа народности животъ свакога народа зау-
зимала. Овай по имену споменутый примѣръ може
се узети за сваку грану славенскога народа, єръ є
у свакој грани было ватрени родолюбаца, и пламе-
ны славенолюбаца, кои су неразумѣваюћи єданъ
другога, идеи народности сметали, и ню у нѣномъ
послу зацметали. А колико є то Славенима науди-
ло, показує и славенска скупштина у Златномъ Пра-
гу, на којой осимъ Срба и Хрвата ни єдна друга
грانا ниє имала свои управо народны посланика, не-
го су се люди, кое є идеа народности свое одушев-
лявала, покушляли сами, и по идеи свакой свое осо-
бене народности, и по признаномъ сродству свою
грانا начело савезности славенске изrekli, и на
нѣму будућность свакой свою, и свою Славена осно-
ваали; а о другой каквой концентраци свою Славена,
или болъ рећи, о єдној народности славенской, ни
говора ниє могло бити. — И та се околность може
сматрати као общта неволя свою грانا славенски,
између кои се налазило и таковы, кое су само зато
дале пристуца идеи славенства у свой животъ, да
оне могу себе у заєдници той надъ свима другима
уздигнути, и снагомъ други грана подпоможене та-
ко оячати, да постану као неко стабло међу други-
ма гранама, изъ кога ће све друге гране животъ,
наравно єднакъ са животомъ и нѣинымъ добыяти. —
Али су имале гране славенскога народа и друге свое
неволѣ, кое ћемо овдѣ на кратко напоменути.

Польскій є народъ изгубио свою самосталность,
кадъ су се године 1793. државе нѣгове подѣлили
између три силе европске, Аустрию, Пруску и Русию.
Онъ се одъ онога доба непрестано уздао у францу-

ску симпатию, као да ће јој ова изгубљену самосталност повратити. Али и Наполеонъ, кои е био Французъ, кадъ е завео войвоводовину варшавску, ніе јој, по симпатіи Француской къ Поляцима, дао самосталностъ польску, него е исту войвоводовину краљу саксонскомъ предао. А кадъ су му после 1812. године требали Поляци као орудіе противъ Русіе, обећао њмъ е обновити кралѣвину, која бы, да е надвладао Русію, тако исто была польска као што е и войвоводовина варшавска была. Найболъ е јоштъ было станъ Поляка, кои су подъ Русію подпали; еръ е њима Александеръ био наклоњенъ, њіове земљ е именовъ кралѣвине обилѣжіо, и уставъ њмъ онакавъ дао, какавъ њмъ се у оно време могао дати; — а пруски и аустрійски Поляци имали су еданъ положај, еръ е на њи единако стихія њмачке народности непријателски нападала. Кодъ Поляка аустрійски, о којима се овдъ рѣчь води, идеа народности ніе могла ни све околности домаћега живота заузети; еръ јој е съ едне стране политика аустрійске владе по начелу њмченя на путу стаяла, а съ друге стране и сами великани њіови у животу своме више су се показивали увѣкъ као занешени неки Французи, него ли као прави Поляци. И то е узрокъ, што се јоштъ и овы последњи година польскій народъ у свима околностима домаћега живота свога тако являо, као народъ, кои гине за своимъ некадашњимъ господаренѣмъ надъ другима народима више, него ли за онакомъ владомъ, какву идеа народности свакомъ народу обећава; и што о польской народной цркви у животу польскога народа до данасъ јоштъ ни најманѣга знака опазили нисмо. — Пролѣтошњи народни покрети нису нашли кодъ польскога народа ни едне струке живота њговога са свима своимъ околностима чистой идеи народности покорене; и зато су се родолюбци польски и на славенской пражской скупштини више старали о томе, да славенска скупштина изрече предъ свѣтомъ не правду, која њмъ е 1793. деобомъ оноу нанешена, него ли што су настоявали о томе, да они у царевини аустрійской као польско-славенскій народъ за добью сва она добра и утврде, која идеа народности по духу деветнаестога вѣка свакоме народу донети мора; а кодъ куће народъ польскій, кои се већъ то-

лико пута буніо и оружа хватао збогъ свое самосталности, остао е овомъ приликомъ у животу сво-
ме скоро непокретанъ. Поляцима дакле остае јоштъ
много посла, да се са цѣлымъ животомъ своимъ као
польско - славенскій народъ међу браћомъ својомъ и
другима народима показати могу. —

Русини су много мањъ више по свѣту правили,
него ли Поляци; али идеја е народности кодъ Русина
вѣhma овладаа животомъ домаћимъ, него ли кодъ
Поляка. Нѣма е много помогло то, што имаю исти-
на одъ римске цркве зависећу, али зато опетъ по
источнимъ обредима устројену своју славенску цр-
кву, која ѿмъ е сачувала и славенска слова. Кодъ
њихъ ѿ дакле идеја све струке живота русинскога
лако моћи заузети, и ѿи као савршене Русо - Сла-
вене предъ свѣтъ извести.

Чеси су имали своју чешку краљвину; али е и-
ста та чешка краљвина по споменутомъ начелу по-
литике аустријске духомъ ѿмачкимъ тако заданута
была, да се она могла више узимати за државу ѿ-
мачку, него ли за Чешку краљвину. пмштину е
тако вѣшто знала Чесима омилити користи матери-
ялнога живота, да су они за ѿбавъ те свое кори-
сти кадри были заборавити на се, на своју прош-
лостъ и будућностъ, оставити своју отачбину, и по-
ћи преко свѣта съ трбухомъ за хлѣбомъ; као што
видимо и данасъ, да ѿи има највише у свима кра-
евима царевине аустријске по различнимъ службама
понамѣштаны, кои скоро свуда као пмци, а не као
Чеси, служе, и користи, кое ѿмъ служба доноси, у-
живаю, небринући се ни најмањъ о будућности на-
рода свога. Осимъ тога Чеси нису имали школа на
свомъ чешкомъ езыку; а у црквеномъ своје животу
раздвојени су были на Чехе, кои су се латинскомъ
римскомъ црквомъ послуживали, и на Чехе, кои су
се протестанској цркви придружили. Но покрај своју
ти невоља опетъ е зато идеја народности последњи
овы година кодъ Чеха скоро све околности домаће-
га ѿиного живота одъ ѿмштине отела и подъ своју
владу узела.

И Чеси, кадъ овомъ приликомъ савршену на-
родну владу у својој краљвини задобью, као што
е мораю добити, и кадъ све околности домаћегъ и
политичнога живота свога идеомъ чешке народно-

сти оживотворе, онда ће они по свој прилици бити први одъ сѣверны Славена римске цркве, којма ће идеја народности и народну чешку цркву створити. Протестанти Чеси на то су већъ прилично спремљени, а и римски Чеси већъ почињу славенске апостоле Ћирила и Методія за своје светце почитовати, као што свѣдоче образи овы апостола одъ камена изрезани у тенској цркви у Златномъ Прагу, и на корицама одъ камена изрезаного еванђелія, које св. Ћириль држи у руди, надписъ славенскимъ ћирилскимъ словима: „*Божьствиннаіа служба.*“ Ова два одъ камена изрезана образа славенски апостола доказую, да су и римске цркве Чеси идеју народности сасвимъ схватили и погодили онај правацъ, којимъ ће къ најлѣпшой својој чехо - славенској будућности најсигурније приспѣти; — а написане славенскимъ словима оне двѣ рѣчи показую, да ће они са црквенимъ народнымъ животомъ и славенска ћирилска слова у све струке живота свога примити. — Они мораю садъ све свое Чехе изъ различиты краєва царевине аустрійске кући позвати, и нѣи на мѣсто Нѣмаца по службама понамѣштати; тимъ ће се начиномъ лакше стихіе туђега живота отрести, и постати у цѣломъ животу своѣмъ Чехо - Славени. — Моравци по свима струкама живота свога успоређую се съ Чесима, и кодъ нѣи в дакле идеја народности онымъ истымъ путемъ, којимъ и кодъ Чеха, и онолико исто живота заузела, колико и кодъ Чеха.

Словацци су сасвимъ несретанъ положай имали. — Кодъ нѣи в идеи народности влада на путь стаяла, која їй в предала была стихіи мацарској, да їй ова прогута, и себе съ нѣима подкрѣпи. Мацари су мыслили съ овымъ лѣпымъ залогамъ толико снаге животу своѣмъ додати, да му неможе никаква после туђа стихія наудити, и зато су они своѣ прете умѣпали и у найманѣ околности домаћега живота словенскога, и добро пазили на то, да се како идеја народности у нѣи неувуче, и своіомъ снагомъ їй непокрене. — Ово су они показали и последњи овы година, — ако су и примѣтили, да идеја народности већъ почињ и Словаке у животу покретати, — кадъ нису више година допустили одушевљеномъ Словаку Штурру, безъ икаквога узрока, новине словенске издавати, и кадъ су му забранили на катедри старога Палко-

рића младежи словенской и славенской о славенству казивати. А и сами Словаки између себе были су свакояки, цркве су иј раздвоявале, нарѣчја раздвояла, најпосле, као што е већь напредь споменуто, и сами они, кои су у протестанской цркви были, и кодъ кои е идеа народности најпре почела животъ заузимати, раздвоили су се у начину мышлѣня и осѣћаня, и тако су се родолюбци словенски више морали бавити око тога, да одбыю стихію маџарскога живота одъ народа свога, и да се између себе у начину мышлѣня поравнаю, него ли да напредую у народномъ животу своме. — Све што е учинѣно кодъ Словака за народность, учинѣно е понайвише одъ оны, коима е протестанска црква у животу нѣиовомъ ишла на руку, као што су проповѣдници еванђелскога слова, и они, кои су се на ту службу по школама у аустрійской царевини, и у нѣмачкимъ државама приправляли. Али су Словаки остали опеть зато са народнымъ своимъ животомъ тако ниско, да се нису могли приликомъ последнѣи овы покрета съ подпуномъ свѣсти свое народности подигнути, ако и есу по брою, и по географійскомъ своме положая доста великъ и едноставанъ народъ; — ерѣ она сила, коя е нѣи у праху народногъ робства немарне за слободу народну држала, кадра е была одолѣти сили оной, съ којомъ су нѣиови родолюбци идеи народности путь къ срцу народа отворали. — Они садъ мораю съ много већомъ мукомъ, него ли други, у овомъ кривомъ комешаю народа сайну прошлость свою изъ пропасти изчупати, будућность свою осигурати, и у нѣио са домаћомъ, црквеномъ и политичномъ струкомъ живота свогъ народногъ као словенско - славенскій народъ, показати се. —

Словинце е илирске тако заплавила нѣмцитина, да они, и покрай оногъ духа народнога, кои е идеа народности у Любляни и по другимъ мѣстима у животу нѣиовомъ показивала, нису были кадри ни приликомъ овы покрета путь іой къ Франкфурту преречити. Друштво Словеніе почиѣ се садъ показивати у словинской своіой свѣсти, оно тражи, да се посланицы нѣиови изъ Франкфурта врате, и ради оного, да се и Словинци у царевини аустрійской са другимъ Славенима, као словинско - славенскій слободанъ народъ, успореде. Ако се задатакъ у царевини

вни аустрійской, надъ се нѣмачка и мацарска стихія у своє границе стѣсне, мирнымъ путемъ узможе рѣшити, онда ће бити у добрый часъ и по будућность словинску; ако ли се тай чворъ безъ мача неузможе раздрешити, Словинци іошть немаю толико свога живота у себи, да могу мачемъ махати. Они дакле мораю садъ на пречаць радити, да се идеа народности у животу нѣовомъ осили. —

Хрвати су имали у свима струкама живота свога такавъ смѣшанъ положай, као што имаю она имена у граматизи, која се немогу ни по каквомъ правилу скланяти. Нѣово е станъ было управо аномално станъ. У животу домаћемъ раскидани су были на различита нарѣчја, која су свако свое име имала, и едне одъ други туђила, и ни едно іймъ нарѣчъ не было таково, да се у нѣму идеа народности у животъ народный могла увести. То свѣдоче и гаіове новине, коє су почеле у кекавачкомъ нарѣчю идеу народности у животъ уводити; а после, кадъ се видѣло, да тако немогу напредовати, оставиле су то одѣло и узеле сръбско-далматинско, а садъ излазе управо у сръбско-хрватскомъ нарѣчю, съ коимъ су опеть на многе неволѣ наилазиле. У привеномъ животу раздвоени су были на Хрвате православне народне цркве, и на Хрвате римске туђе цркве, кои су найвеће неповѣренѣ у свакомъ народномъ предузиманю едни према другима показивали. У политичномъ животу были су тако исто раздроблѣни. Они су имали у своіой држави само име кралѣвине, али та кралѣвина не была кралѣвина, него е была у нечему нека празна бановина, која е као воєна струка зависила одъ неограничене владе аустрійске, а као неко домаће судилиште зависила одъ мацарске владе, а у нечему была е управо као и друге жупаніє угарске, ерь се угарскій мѣстозаступный савѣтъ са своимъ наредбама и уредбама мѣшао у хрватскимъ жупаніяма тако исто, као што се мѣшао и у угарскимъ; по некомъ само муниципалитету своемъ, кои е іошть могла задржати, была е Хрватска сама своя; али и тай се муниципалитетъ губіо у законодавной власти на дієти мацарской, и у извршителной кодъ мацарскога савѣта, коє су власти своевольно за Хрватску и по Хрватской наредбе чиниле, не пазећи ни найманѣ на то, да ли су наредбе вѣине домаћемъ хрват-

скомъ сабору повољне или неповољне. Къ томе се јошть може придати то, да су славонске двѣ жупаніе пожешка и вировитичка, и Сремъ за се у многимъ одношењма своима и са законодавномъ, и са извршителномъ власти маџаскомъ другачіе были свезане, него ли што е свезана была Хрватска; и по оной околности оцетъ су за се у Хрватској были друго нешто него што е Хрватска, еръ су и оне неко празно име славонске кралѣвине на себи носиле. Кадъ ово безимено, и у толико невоља заплетено стаиъ Хрвата узмемо на око: онда се морамо чудити, како е идеа народности за ово неколико година толико околности у домаћемъ животу могла освоити, да су они кадри были на пречаць латинштину изъ политичне струке живота свога истиснути, а наметнуту иймъ маџарштину одъ себе одбити, и нѣино мѣсто идеи народности уступити. — И да нису почели родолюбци хрватски пре неколико година, оставивши своѣ хрватско народно име, и презрѣвши наше србско, коѣ половина Хрвата у домаћемъ животу своѣ носи, идеа народности подъ именовъ „Илира“ у животъ народный путь токорсе крчити, и тимъ начиномъ раздоръ међу Югославене уводити, они бы садъ съ много ячомъ свѣсти народности за свою будущность дѣлали; еръ бы идеа народности кодъ нѣи много већій напредакъ у животу учинила была. — Међутимъ о нѣима се слободно може рећи, да ће они међу Югославенима римске цркве (као што ће Чеси међу Сѣверославенима) бити први, кои ће са свима струкама живота свога народнога као слободанъ хрватско-славенскій народъ узъ друге стати; — еръ кодъ нѣи идеа народности одъ дана на данъ све већма напада на све оно, што нѣе народно у животу нѣіовоме, и судећи по ономѣ, како е до данасъ заузимала погдѣкое околности у свима струкама живота нѣіовога, врло лако можемо вѣровати, да ће одсада јошть сретнѣе све прецоне, коѣ іой се ма одъ коѣ, и ма одъ чіе стране на путь навалою, надячати, и себи путь и у цѣло животъ нѣіовъ отворити. —

Да видимо садъ, коимъ е путемъ идеа народности кодъ насъ Срба животъ заузимала. Ни еданъ народъ у цѣлой царевини аустрійской нѣе тако жестоко нападанъ быо у животу своѣ народномъ, као што е нападанъ быо народъ нашъ србскій, коѣ се и

у споменутомъ съпочетка дѣлу довольно доказуе. У деоби оной народны стихія у цѣлой царевини аустрійской, на нѣмачку и мацарску, о коіой смо напредѣ нешто мало споменули, подѣлѣнъ е народъ нашъ на двое, и една е половина предана стихіи мацарской, а друга е задржана за стихію нѣмачку, као што е народъ нашъ живіо по военимъ границама, кое су управо одъ аустрійскога нѣмачкога двора зависиле, и по жупаніама и окружіама, коя су подъ мацарску владу подпала. Нѣмачка политика двора аустрійскога олакшала е путь и своіой и мацарской стихіи у животъ нашъ народный тимъ начиномъ, што е политичну самосталность нашу у овой царевини сасвимъ укинула, а у домаћемъ животу нашемъ тако насъ стѣснила была, да смо се едва могли мицати.

Бданъ іоштѣ црквеный животъ стояо е између те двѣ потрвене струке народнога живота нашегъ као нека стѣна, коя насъ е бранила одъ олуя и вихора, кои су се по развалинама нашегъ политичногъ живота, као вртлози по мору окретали, и насъ сасвимъ прогутати намѣрили были. — Али црква е наша управо црква народна, коя цѣо животъ Србина, дакле и цѣо животъ народа србскогъ у своіой власти држи; и што народъ нашъ сву свѣсть политичнога свога живота ніе изгубіо, а у домаћемъ се животу своме и међу толикимъ неприятельскимъ нападањима опетъ одржао, то може понайвише своіой народной цркви захвалити. Она е сачувала свете остатке наши Србски кралѣва, и царева, и у њима као у виднимъ споменицима некадашињгъ политичнога нашегъ живота сачувала е народу оно средство, коимъ е онъ браніо одъ заборава политичну прошлость свою. — А у домаћемъ животу народа сачувала е стотинама преко године прилика у побожнимъ обичаевима, кое су прилике служиле за средство народу, коимъ е онъ све околности домаћегъ живота свога у особитомъ њиномъ народномъ значаю задржати кадаръ быо. — Такимъ е начиномъ православна црква наша све три струке народнога живота нашегъ у срцу народа одну за другу повезане држала, и осѣћан, кои су се по прсима народа у околности едне струке живота подизали, односили су се увѣкъ и на друге двѣ струке живота нѣговогъ. То е урокъ, што е народъ нашъ свакога онога, кои га е

и у найманьой околности домаћегъ или црквеногъ живота нѣговога неприятельски напао, за неприятеля цѣлогъ свогъ народногъ живота држао. Изъ тога су узрока Хрвати западне цркве узнемируюћи Србе у употребљаваню гдѣкој нѣовы црквены обреда и обычаева, као неприятельи народнога сръбскога живота са Србима у найвећу омразу были дошли; а тако исто и Мацари, кои су мацарске протоколе у наше цркве уводили, за неприятель народногъ нашегъ живота оглашени. Идеа е дакле народности кодъ нашегъ народа црквеный нѣговъ животъ найпре заузела, ерь е Србинъ найпре почео у своіой цркви осѣхати да е Србинъ, и народъ сръбскій у своіой народной цркви найпре е почео осѣхати да е народъ сръбскій; — а заузимаюћи црквеный животъ народа, заузимала е заедно и цѣо домаћій нѣговъ животъ, и у нѣму чувство политичнога живота народнога, као што су те три струке живота кодъ народа нашегъ една съ другомъ скопчане были. Изъ тога се види, да е идеа народности срце народа нашегъ, и нѣговъ изнутрашній особный животъ савъ у своіой власти имала онда, кадъ су се пролѣтошњи народни покрети у царевини аустрійской появили. Ова е околность повода дала ономъ великомъ одушевлѣнню, съ коимъ е народъ нашъ те народне покрете предусрѣо, и съ коимъ е у нѣима, неимаюћи іоштъ никаквы, тако рећи, ни коловођа свои правы, самъ собомъ почео рушити све оно, што му е сметало, да се неможе у свима околностима домаћегъ, црквеногъ, и политичногъ свогъ живота сасвимъ као народъ сръбскій появили. Кодъ народа дакле сръбскогъ нѣе толико идеа народности овомъ приликомъ изъ едне струке живота у другу прелазила, колико е цѣо изнутрашній нѣговъ народный животъ у явный претворила, и то у свакой струци живота онолико, колико у коіой нѣе было яванъ. Народъ нашъ кадъ е изрекао, да хоће да има свою войводовину и свою патріаршію, нѣе ништа друго изрекао, него то, да хоће у веселю и жалости на своме огньишту, у своимъ поединимъ общинама, у своіой школи, у своіой кнѣжежности, у своимъ свима обычаевима народнимъ, у своіой цркви и у извршиваню евію обреда црквены, кое бива у цркви, и изванъ цркве, у законодавной и извршителной државной власти да буде народъ сръбскій, да бу-

де са своимъ царемъ, као породица са своимъ отцемъ, у свима околностима живота свога самъ свой, и да се у својој войводовини као самъ свой слободно развија, и сва она благодѣянія ужива, коя му є идеја народности, заузимаюћи изнутрашній животъ нѣговъ, у явномъ обећала. — То є народъ нашъ сръбскій, ако є и было на толико страна раскомаданъ, и нигдѣ ни педля земль имао нїе, на којој бы као народъ стояо, кадаръ было изрећи, и кадаръ є было првый између свию Славена на оружъ устати, да свою озбыльску рѣчь у животъ претвори; ерь є нѣга у цѣломъ животу нѣговомъ идеја народности као главна покретна сила подизала, и одушевлявала. — Онъ є имао предъ очима задатакъ времена, задатакъ идее народности, и разумѣваюћи добро задатакъ народны овы покрета, првый є корачію, да овомъ приликомъ у рѣшаваню задатка тога онолико уради одъ свое стране, колико урадити може. Нѣговъ є тай коракъ тако исто човечанъ, као што є и народанъ; ерь онъ неодговара само идеи народности сръбске, него одговара и идеи човечности, коя свакомъ народу свой особый животъ оставля, и у нѣму га, као едногъ цѣлогъ човека, у друштву човечества гледати жели. —

Тако є одъ прилике было станъ царевине аустрійске, кадъ є стара политика двора аустрійскогъ искочила изъ онога колосѣка, коимъ є одъ постанка свога текла. Люди они, кои су сѣдили на влади, и научили се были у толикой смѣси различиты народны стихія єдинство владе држати съ неправдомъ, и кои су и овы последньи година, гдѣ є идеја народности почела народе къ свѣсти уздизати, знали на цѣлокупности царевине крпарити, и крпежомъ своимъ чувати є да се не распадне, — морали су приликомъ овы народны покрета одъ народне освете изъ царевине поутицати, или се у домаћій свой животъ на трагъ повући. — Царъ остане самъ обколѣнъ одъ людій, кое му є една саможива партая єднога само нѣмачкога народа наметнула, кои су люди на народъ упокрету овоме само гледати знали, али нѣиме управляти нису были кадри. У такомъ положаю цара: Италія є одъ царевине одпала, — у нѣой є морао царовати старый Радецкій, у колико є ню у својој власти имао, и подъ свою власть покорити кадаръ было, ерь се на упутке и политику владе свое више нїе

могао ослањати. Маџарска се одъ царевине одцѣпи-
ла, у нѣой ѣ владао Кошутъ, кои нѣе хтѣо више ни-
шта за цара, ни као краля угарскога власть да зна-
де. — У Чешкой ѣ наименовано привремено прави-
тельство, кое неѣе ништа да зна за оне люде, кои ма-
су Бечліе владу у руке предали. — У Хрватской и
Славоніи банъ ѣ узео сву политичну власть надъ овимъ
кралѣвинама у свое руке, и неѣе ништа да зна за
маџарску нову владу, самъ бануе, самъ кралюе. — У
новой войвоводини србской огласіо се народный од-
боръ за привремено правительство войвоводине, и
неѣе ништа да зна за маџарску владу. — И у дру-
гимъ свима државама народи се подижу, држе народ-
не скупштине, шалоу депутацие цару, захтѣваю свою
народну слободу, еданъ на еданъ а другій на другій
начинъ хоѣе себе и свою народность да осигураю.
— А царъ стои непокретанъ. — Обзируѣи се на ста-
рый колосѣкъ дворске политике упуѣуе депутацие,
и захтѣваня народа на законитый путь, за кога ни
самъ не зна, нити управо у себи хоѣе да зна; али то
зато чини, што незна, шта ѣе друго да чини, а по-
край тога да добые махъ промыслити се, хоѣе ли се
моѣи у колосѣкъ старога начела вратити, или ѣе мо-
рати са духомъ времена напредъ корачати, и кое ѣе
одъ тога двога за нѣга пробывачнѣе быти. — У овимъ
сумњивимъ околностима, — кое су траяле одъ 13-га
Марта по рим. до 2. Дец. пр. године, т. е. одъ онога
дана, кадъ ѣ царъ Фердинандъ изрекао, да ѣе свима
своима народима уставну слободу дати, до онога,
кадъ ѣ престоль свой царскій оставіо, — была ѣ ца-
ревина аустрійска и покрай цара свога управо безъ
цара, и покрай владе свое скоро безъ сваке праве
владе, и покрай политике свое безъ икакве тако ре-
ѣи политике. — Овай ѣе просторъ времена у повѣст-
ниці царевине аустрійске необычномъ боіомъ на
срамоту деветнаестога вѣка као споменикъ едне не-
прилично овомъ времену слабости аустрійске владе
остати забилѣженъ; — ерь овдѣ видимо, гдѣ царъ
аустрійскій замотанъ у црно за мирнымъ царованѣмъ,
кое ѣ имао подъ погибшомъ старомъ системомъ, не-
ма нигдѣ у царевини своіой станка ни остатка правога
зато, што неможе у своме новомъ положаю да по-
зна сынове свое око себе, кои хоѣе у едной куѣи
съ нѣиме и подъ нѣговимъ старѣшицствомъ да жи-

ву, него нѣи одбѣя одъ себе, а повлађуе у свему о-
ныма, као рођенымъ сыновима, кои су већъ одбаци-
ли нѣгово старѣшинство и одъ куће му се нѣгове
одцѣпили. — Онъ нетрпи данасъ ни ону дѣцу, као
пунолѣтне люде око себе, којима е све до юче у сви-
ма околностима нѣовога живота ишао на руку, да
се они надъ другима у свачему узвысе, и да съ дру-
ги свуку све оно, што ѣмъ особитый значай дае, а
да свою одѣћу на нѣи навуку; а друге сынове свое,
које е самъ за пунолѣтне такође огласіо, одбѣя одъ
себе немилостиво, и предае ѣмъ грозной судьбины, да
се сами између себе крве и колю, отимаюћи се за
оно, што ѣмъ е свыма еднако и у еднакой мѣри духъ
времена по вѣчной божіој правды донесао. Онъ ка-
же, да неће више у своіој царевини да има робова;
али дѣломъ непоказуе, да хоће да су му сви еднаки
сынови; ерѣ часъ едномъ руке пружи, да га обгрли,
а часъ другоме; и кога е отоичъ грліо, тога садъ од-
туруе одъ себе, а кога е отоичъ турао, садъ га къ
прсима своима опеть притискуе. Али нѣе онъ томе
свему ништа кривъ. Онъ е по срцу отаць свыма;
него е криво представништво владе аустрійске, кое
подъ именовъ нѣговымъ тако петляри. — Ово ста-
нѣ владе аустрійске мора добыти у повѣстници та-
ко име, каквога іошть досада ни каква влада имала
нѣе. — У овомъ простору времена чудновати и смѣш-
ни догађан се появлюю по царевини аустрійской.
— Србска скупштина у Карловци 1. и 3. Мая изре-
че, да Срби неће съ мацарскимъ одцѣплѣнцима
одъ царевине аустрійске пристати, него да они желе
са своимъ царемъ у оно одношенѣ ступити, у комъ
треба да стое по духу изречене уставне слободе, и
по идеи народности поданици, као сынови, са сво-
имъ владателѣмъ, као отцемъ; а царъ овай народъ,
кои съ такимъ намѣрама къ нѣму долази, одбѣя одъ
себе, и упућуе га, да се и онъ са одцѣплѣнцима
држи.

Банъ хрватскій и славонскій са саборомъ овы
кралѣвина ради, да се бѣснѣлу одцѣплѣника мацар-
ски путь препречи, и престоль царевине аустрійске
одъ пропасти сачува; а царъ неодобрава намѣре ба-
на и сабора, и 10. Юнія одузима тога ради одъ бана
бановину, и сва друга войничка достоинства, — и
ону предае у руке Грабовскомъ, као повѣренику ма-

царскя одѣлѣника, а противъ сбаченога бана подиже тужбу, што се усудио управляти народомъ своимъ, кои е самъ себи у ономъ замршаю политичны покрета оставлѣнь быо одъ стране нѣгове. Чеси се стараю, да га одрже на престолу; а онъ Чехе одъ себе одбѣя. Народный одборъ сръбскій у Карловци чека, да му депутація изъ Инспрука донесе похвалу одъ цара, што се нѣе хтѣо бунтовничкой власти мацарской покорити, него е остао вѣранъ нѣму и у овой прилици, кадъ бы га могао быо найлакше изневѣрити, и стара се да бунтовничкой мацарской власти препречи путь къ народу; а царъ мѣсто похвале, кою е заслужио сръбскій народъ, гледи равнодушно како бунтовничкій генераль Грабовскій съ топовима и баіонетима 31. Мая удара на Карловце, да одборъ растера, и мацарской бунтовничкой власти путь у народъ прокрчи. Славени се скупили у Златномъ Прагу, да се савѣтую, како ће се престоль аустрійскій у овомъ комешаню народа одржати; а царъ по плану мацарско-нѣмачке бунтовничке партѣе, коя и нѣму и престолу иде о глави, немари, што се растеруе са топовима и баіонетима та скуштина славенска — оногъ истогъ дана, кадъ е и одборъ карловачкій растериванъ. Бану оны исты дана, кадъ е сбачень, у Инспруку сву банску часть показую и моле га, да поштри граничаре сръбско-хрватске у Италиі на вѣрность и приврженость къ цару и нѣговомъ престолу, неказуюћи му ништа о томе, што е противъ нѣга учинѣно; и после два мѣсеца 4. Септ. пориче се царска рѣчь и банъ се оставля, да и далъ бануе; шта више 3. Окт. оглашуюћи мацарску владу, коіой су пре некога времена Србе и Хрвате покорити трудили се, за бунтовничку, бану предаю сву, тако рећи, царску владу надъ Угарскомъ, Ердельомъ и тройномъ кралѣвиномъ. — У Бечу за то исто време буне една за другомъ дижу се, садъ збогъ тога, како ће се, и у коіой форми народъ представляти у законодавной власти; садъ збогъ тога, да царъ непорече, што е 13., 14. и 15. Марта изрекао, а наипосле збогъ тога, да владаюћа стихія народна у царевини аустрійской остане на едномъ краю нѣмачка, а на другомъ мацарска, а друге стихіе, ма да су и веће и яче одъ нѣи, претвараю се полагаю по начелу преѣшнѣ политике аустрійске у те двѣ стихіе. При такомъ не-

прекританомъ и непостояномъ начину мышлѣня владе аустрійске, и њины недозрѣлы за ова народна времена савѣтника, сама е една умѣреность, човечность, и любавь славенски народа къ своме цару могла задржати и престоль царскій, да се несруши, и царевицу аустрійску, да се нераспадне. —

Па оцетъ и у найзаплетеніемъ томъ станю цареvine аустрійске, и у najveћой той забунн своіой имала е уставна влада аустрійска неку политику (ако се то политикомъ у 19. вѣку назвати може) према народу србскомъ. — Она е истина назвала н. с. скупштину карловачку незаконитомъ; али узрокъ наведеный, да е зато незаконита, што е на њой и съ оне стране Саве Срба было, доказуе, да она ніе србскій народъ сасвимъ одбила одъ захтѣваня, него га е само упутила, да другимъ путемъ захтѣваня своя предложи; а то е зато учинила, да види хоће ли толико снаге народъ србскій у овомъ своме покрету развити моћи, колико е по рачуну њномъ нужно за то, да она може или мора та захтѣваня народна за праведна признавати и уважавати. По овоме начину чинила се она съ почетка и невѣшта одъ своію наши покрета и нигдѣ ни рѣчице споминяла ніе о народу србскомъ, као да га и нема на свѣту. — И у самомъ одпису царскомъ, коимъ повѣрава надвойводи Јовану тай посао: да поравна народъ мапарскій са народомъ сдружены кралѣвина, напомино се сами Хрвати, а о нама ни спомена нема, ако смо мы и были онда већъ подъ оружѣмъ, дакле у већой завади съ Мапарима, него ли Хрвати. Тога се начела држала политика нове владе аустрійске све дотле, докъ ніе видила да е народъ србскій у чистой своіой народной свѣсти почео развіяти знатно снагу свою према много већемъ одъ себе неприятелю своме. А кадъ то спази, онда е почела споминати по мало и насъ, али иеназиваюћи насъ народомъ србскимъ, него само граничарима или жителяма долњя подунавски предѣла. И у колико се наша снага већма и већма развіяла у овомъ народномъ рату, у толико се и она све ближе и ближе примицала къ нама тако, да е већъ 22. Септ. у манифесту своме говорила о нама као о Србима (првый путь у 160. година), гдѣ напомињъ, да е царъ молбе, коє су му одъ стране Срба поднешене, на мапарскій министеріумъ упутио; — и у то доба већъ у-

пути и генерала свога, избранога сръбскога войводу; Стефана Шупљикца, да може Италију оставити, и къ своимъ као царскій генералъ у помоћъ отићи. —

Народъ се сръбскій морао наравно равнати у своје покрету по овой новой политици двора аустријскога, кои се само чинио одъ нѣга и невѣштъ, али е добро знао за нѣи; а морао се заедно освртати и на политику нове маџарске насилне владе, која е већъ почела преко свои повѣреника наше люде збогъ карловачке скупштине злоставити, и вѣштати, и која се већъ сасвимъ непријателски према нама поставила была. У овако неугодномъ своемъ положаю, надао се истина народъ нашъ онакомъ одговору царскомъ, какъвъ е онъ ямачно и подпуно заслужио за сто шестдесетъ година, у свакой найманьой и najveћой прилици крвь свою за нѣга проливаюћи; али знаюћи съ вдне стране каква е одъ пралике политика оне стихіе народне, која се у Бечу до владе протурала, а съ друге опетъ гледаюћи очевидну опасность, која му одъ нове маџарске владе грози, нѣ могао чекати съ прекрштенимъ рукама, да му депутація нѣгова одговоръ царскій донесе; него се морао бавити око развіянн свое снаге, коіомъ ће се моћи противъ свакога зла, кое бы на нѣга наишло, одапрети. Догађай духовскій, о коме самъ већъ на другомъ мѣсту споменуо, најболъ показуе, да е та политика народа сръбскога у своимъ околностима врло добро знала рачунати, кои догађай народъ у политици той утврди, и такимъ начиномъ заедно повода му да, да озбиљнѣе къ развіянню свое воене снаге корачи, и ову што може већма умножи. Међутимъ приспѣ и депутація кући одъ цара, и донесе одговоръ, кои смо већъ напредъ чули. И овај повратакъ депутаціе съ неповольнымъ царскимъ одговоромъ може се сматрати као епоха, коіомъ се завршуе првѣй періодъ покрета нашегъ, кои е почео съ 1. Маіомъ, а сврши се око петрова дана. У томъ су періоду Срби мыслили, да ће царъ нѣювь нѣи као сынове свое примити и то мыслии, были су свои, и нѣгови, и тако су се за цѣло то време поводили као свои и нѣгови. — Кадъ депутація извѣсти народъ, да га е царъ предао маџарской владѣ, која се съ народомъ већъ завладѣла была, кое збогъ тога, што е по свима онимъ мѣстима, гдѣ Срби живу, прекій судъ увела за све

оне, кои се усуде штогодъ говорити о другой коіой народности, осимъ мацарске, кое збогъ тога, што е преко свога занешенога ђенерала Грабовскога напала на Карловце, у којима е народъ сматрао за свои 160 година єдину обрану цѣлогъ свога народногъ живота; — онда народъ у свѣсти своіой осѣти, да е самъ себи оставлѣнь, и да мора као такавъ самъ своіомъ снагомъ животъ свой одъ погибели чувати. Овай е положай народа быо страшанъ, црни се облаци на небу нѣговогъ народногъ живота натуштише, олуе и вихори око нѣга витлаю се, надежда помоћи цареве изчезла, опасность са своіо страна умножила се, а онъ самъ ништа нема у рукама, чимъ бы могао голе прси свое одъ напасти заклонити у тако незгоднимъ околностима своима. — Али самъ себе оставити ніе могао, сѣћаюћи се добро рѣчій кое му е пре двадесетъ и седамъ година славный Мушицкій као аманетъ на срцу оставіо: да туђе помоћи ніе достоянь онай, кой самъ себе оставля. Онъ неклоне духомъ ни найманъ, него іошть съ већимъ одушевлѣнїемъ стане се спремати на посао. Првый му е коракъ морао быти то, да поукланя съ пута све оно, што му е сметало у животу нѣговомъ, да неможе слободно развіяти народну свою снагу: а то су были изъ старога живота заоставше власти, по граници регименте и ђенерал-команда, по провинціалу жупаніе, у којима су сѣдили люди изъ старе политичне школе, кои нису были кадри познати задатакъ овы народны покрета. Онъ садъ изрече, да се све, што у войводовини живе, мора покоравати народной власти, кою е привременый народа управитель патриархъ съ главнымъ народнымъ одборомъ извршивао. По томе начелу у банатской граници региментска се власть пренесе на одборъ панчевачкій и друге пододроре, у сремской регименти се укине и власть се преда главнымъ одбору карловачкомъ и пододрору митровачкомъ, кои се тако исто као и банатски сви са панчевачкимъ, и пододроромъ шайкашкогъ батальона у главнымъ карловачкомъ усредоточавао; власти се сремске жупаніе подчине главнымъ одбору, и она мѣста Бачке и Баната, коя су у нашимъ рукама была. — Ово повода даде томе, да народъ осѣти, и увиди, да е изъ старога свогъ живота прешао у новый жввотъ, у коме ће снагу свою лакше развити; ерь му више

несметаю оне старе копче, коє су га у животу нѣговомъ стезале. Оправе ратне и цебане, коє су се у овимъ мѣстима застале, дођу у руке народа, народъ почне ячати у снази своіой, и почне се уздати у Бога и у свое силе. Али то е све іоштъ мало было према величини неприятельски нападања. Зато се онъ почне освртати, и тражити помоћи кодъ свои, ерѣ нема своє помоћи безъ свога, особито у овакой прилици. —

Савезници нѣгови Хрвати и сами су у невољи были, и спремаюћи се на бой, и сами су оскудицу трпили у повцу и цебани, као што свѣдочи писмо бановога намѣстника, Мирка Лентулая, у то доба главногъ одбору србскоме писано, у коме истый бановъ намѣстникъ моли главный одборъ србскій, да му до три стотине мажа праха набави за новце, али на версію, или ма на кои другій начинъ. Єдна е іоштъ Србія была, одъ коє се народъ нашъ као одъ матере свое, у овомъ своемъ станю, гдѣ е у najveћој своіой опасности самъ себи быо оставлѣнъ, могао помоћи надати. Онъ се ніе у овой надежди своіой преварио, нити се могао преварити. Србія е разумѣла добро позывъ нашъ, и свой, разумѣла дужность свою, да сыновима своимъ она мора помоћи онда, кадъ ѿ у невољи нѣовой сви други оставе. Она е одма притекла нама у помоћ, и тимъ себи и нама и цѣломъ народу србскомъ предъ свѣтомъ за свагда образъ освѣтлала. — Овымъ се начинаемъ воєна снага народа нашегъ развіе тако, да е онъ кадаръ быо за цѣло ово време, докъ е самъ себи оставлѣнъ быо, и najveћа нападања неприятельска безъ опасности издржати, и одъ себе одбити. Іоштъ да се нису выши и многи нижи чиновници воєни одъ свога народа одцѣпили онда, кадъ су ѿмъ найнужнѣи были, као што е у Банату Ротъ генераль, заступный управитель регименте панчевачке Поповићъ и многи други, а у Срему обрштаръ Растићъ, подполковникъ Халаваня, и съ нѣима много одъ осталы, и да нису одъ народа свога срамно поутицали, него да су съ нѣиме заєдно судьбину нѣгову дѣлили, народъ бы много више снаге могао показати овомъ приликомъ. Али и то ніе безъ божіе волѣ было. Нѣи е заступила и замѣнила кодъ народа вѣштина и мудра разборитость Биге, отважность Михла, родолюбіе Стефановића, неустра-

шимость Боснића, храбрость Петра Јовановића, постоянство Давидовца, и Стеина, бодрость Баранћа, Еремића, и Басарабића, ободраванъ Милекића, и Миланковића, а при томъ несташно истина, али опетъ зато у некомъ смыслу пробытачно поощтраванъ Стратимировића, и юначкій духъ славногъ Книћанина; — а они се потуцаю по свѣту, носећи на челу срамный жигъ издаица народны и царски, кои су овомъ приликомъ, а неки одъ нѣи доцнѣе и другомъ сами на се ударили. Овай е періодъ покрета нашегъ, — кои се починъ съ повраткомъ депутаціе сръбске изъ Инспрука, а свршуе се съ почеткомъ мѣсеца Септембра, кадъ е царъ увидіо, да су неприятельи наши и нѣгови неприятельи, — найзнаменитии за нашу повѣстницю; ерь е у нѣму народъ нашъ само свою снагу развіо; — одъ цара оставлѣнъ цара оставіо нѣе, и у найвећой невољи своіой самъ себи знао помоћи. — Изъ тога се види, да немаю право она господа, коя вичу тога ради на насъ, што су се старе власти у войводовини нашей за време тога другогъ періода укинуле, као да се тимъ увело безвластіе (анархія), а на браћу нашу Србе збогъ тога, што су се они, помажући нама, у наше послове мѣшали, као да су они тимъ противъ двора нашега радили. — Власти су се старе морале укинути, ерь су оне быле у рукахъ таки людій, кои нису хтѣли пристати у овомъ покрету узъ народъ, а при томъ съ неприятельима народа и цара непрестано шуравали су потайно; прво е сметало народу, коме е требало садъ сву свою народну снагу развити; а друго е опасно было за животъ народа: дакле оне нису могле ни по одной ни по другой той околности за ово време у своіой дякошнѣй формѣ оставлѣне быти. А безвластія нѣе было у войводовини; ерь е народъ савъ признавао патриарха и одборъ свой за власть свою, а нѣима се безъ свакога изговора покоравао; ако се неће узети за безвластіе то, што се народъ у овомъ своме животу подъ своіомъ народномъ власти слободнѣе и живлѣ у свима околностима живота свога окретао; него ли што се окретао онда, кадъ га е стара система у твожѣама своима сапетогъ држала. — А Срби изъ Србіе, помажући оставлѣной своіой браћи, нису радили противъ двора аустрійскога, него су радили за дворъ аустрійскій; ерь они нису нама помоћи

давали, да одъ царевине аустрійске одпаднемо, и съ нѣма се саєдинимо; него су намъ зато давали, да нама оснуємо и утврдимо войвовину у царевини аустрійской; — и то су чинили онда, кадъ насъ є царь нашъ одбіо одъ себе, и предао насъ нашей судбини, — предао своме, нашемъ, и нѣовомъ душманину. —

Међутимъ кадъ политика нове уставне владе аустрійске увиди намѣре одцѣплѣника мацарски, а примѣти заєдно и то, да є народъ нашъ довольно снаге развіо у своме покрету, почне повѣренъ къ неприятелю нашемъ губити, а къ нама добыяти. И кадъ се увѣри съ єдне стране, да и Хрвати као наши савезници постоянно воюю за цѣлокупность царевине аустрійске и за свою народну слободу, а съ друге опетъ стране покаже іой се, да начела она савезности, коя су Славени, међу коима су и Срби были, на скупштини своіой у Златномъ Прагу изрекли и поставили за темель, на коме се мора уставна царевина аустрійска уздигнути, и на бечкомъ сабору махъ отимаю, онда види да нѣ кудъ камо, него да се и она мора по тимъ начелима равнати; — и овдѣ се првый великій плодъ покрета србскога, и славенске пражке скупштинне за цѣлу царевину покаже. — Но кадъ то види мацарско-нѣмачка партая, коя нѣ дала себи никако избити изъ главе то, да немогу Мацари и Нѣмци у новой уставной царевини аустрійской по старомъ свомъ начину и далъ надъ свима другима много веѣма и претежнѣма одъ себе народима господарити, — онда покуша сређу да бупомъ бечкомъ у ништа претвори та начела славенска, кадъ ій веѣ потайнымъ шапутанѣмъ, и наговаранѣмъ одъ цара и владе одбити нѣ могла. — Буна іймъ испадне за рукомъ 6. Октобра. Латура министра на грозанъ начинъ обѣсе; Славене са сабора растераю; министеріумъ падне; царь се уклони у Холомуць; а они сами себе огласе за владу. — Али нѣ іймъ опетъ зато испало за рукомъ оно докучити, за чимъ су се на тай безчовечный начинъ съ окрвавльномъ рукомъ машали. — Тай догађай, ако є и было врло пробытачанъ за неприятель наше, опетъ зато нѣ могао покренути србскій народъ изъ свои обкопа, него га є іоштъ веѣма утврдю. Нѣму є веѣ 24. Септембра приспѣо изъ Италіє изабраный нѣговъ войвода Стефанъ Шупльикаць. Онъ нѣ дошао као признаный и

потврђеный войвода, него е дошао као царскій генераль са знаньмъ двора аустрійскога. Али съ долазкомъ нѣговымъ увѣри се народъ, да већъ нѣ сасвимъ самъ себи оставлѣнъ, и да е царь опеть окренуо лице свое, кога му у цѣломъ овомъ покрету, тако рећи, ни видѣти нѣ дао. — Овдѣ већъ починѣ третій періодъ покрета србскога. Шупльикацъ почне уређивати станове, и нове уредбе издавати, да се воена снага сасвимъ развіе. А банъ похити къ Бечу, и са другимъ Славенима, кое е Виндишгрець изъ Чешке и Мораве довео, саюзивши много хиљада свои свечисты србско-хрватски войника, покори Бечъ и разбіе мацарско-нѣмачку партаю. Кадъ Бечъ падне, мацарска влада, коя се већъ огласила была одъ стране двора за бунтовничку, морала се оружьмъ напасти; саборъ се аустрійскій у Кромѣрижи на ново скупил, и начела славенска почну се къ побѣди своіой надъ другима приближавати. Добромъ но болешльивомъ цару Фердинанду досади се немирно и бурно царовань; онъ самъ своевольно сиђе са престоля, и нѣгово мѣсто заузме 20. Новембра сыновацъ нѣговъ Франць Іосифъ I., кои одма съ почетка свога царованя и дѣломъ почне показывати, да ће се по славенскимъ начелима у владаню своѣмъ управляти. Већъ 3. Децем. призна Србе свое за народъ, и желъ тогъ свогъ србскогъ народа, — кои е до сада увѣкъ нѣвѣрній двору аустійскоме быо, и кои е и у овимъ покретима првый устао на оружъ, и управо тимъ начиномъ повода дао, да и други устану и спасу себе, престолъ, и цѣлокупность царевине, а ништа досада свога као народъ у царевини имао и уживао нѣ, — призна за праведне, и такимъ начиномъ потврди войводу, и патриарха; и заведећи на ново ова два достоянства у народу, даде му емство за нѣгову народну сомосталну будущность у царевини аустрійской. Патриарха, и войводу украси орденомъ гвоздене круне: првога, што е одъ почетка іоштъ овога покрета одважно узъ народъ стояо, и съ нѣиме онда, кадъ е самъ себи оставлѣнъ быо, вѣшто задржао се на ономъ правцу, коимъ е почео ићи, кадъ се покренуо; а другога, што е у найодсуднѣимъ часовима царевине аустрійске къ народу дошао, да съ народомъ своимъ противъ бунтовника царевине воюе, желећи тимъ начиномъ нѣима захвалность свою

показати, а народу самомъ радость умножити. И то
е было другій плодъ покрета сръбскога, и славенске
пражке скупштине. Патріархъ већъ садъ слободно
и поносито носи име патріарха и сыйный орденъ цар-
скій; а войводи ніе было сућено живомъ име войво-
де и орденъ одъ цара примити; ерь е онай истый
данъ, кадъ бы му и едно и друго одъ цара стигло бы-
ло, пре тога, већъ на вѣчну истину отишао. — На-
родъ е нѣму мртвомъ име войводе, ков онъ већъ ніе
могао носити, у жалости своіой слободно давао, а
сыйный орденъ царскій лежао е на леденимъ прсима
нѣговимъ, докле годъ у гробъ нису спуштене. У
краткомъ животу войводованя свога имао е многе
заплетке и незгоде; али духъ се нѣговъ садъ слобод-
но и поносито весели у болѣмъ свѣту, што му тѣло
нѣгово у гробници сръбски деспота почива. — Са
сирти войводе свршио се трећій періодъ покрета на-
шегъ. У овомъ се періоду много радило на развія-
ню снаге народне, али се мало урадило. — Узрока
томе ніе дао духъ народа, кои е однако одушевльнъ
быо за свою будућность, него су дале друге околно-
ности царевине аустрійске. — Политика аустрійска
видѣти, да се партав бунтовника мацарски и нѣмачки
мораю военомъ силомъ освѣстити, почне се држати
у своимъ пословима правила войны. Ово повода да-
де томе, да су се и у войводовини сръбской морале
старе власти войне колико толико повратити, да се
лакше могу са цѣломъ армадомъ царскомъ свезати.
Кадъ виде то остатци власти жупанійске, почну и о-
ни рогове дизати, мыслиѣи да ће начела демократич-
на свршити течай живота свога. —

При томъ се нађе людій, кои су тымъ поводомъ
почели гласати по народу, да то све иде опеть на
старо, и да е бадава до сада крвь свою прольвао.
Ове околности доведу народъ у сумню, у којой су
се свакояке мысли раћале, па доста пута и таке, да
царъ немысли Сръбима, као своимъ сыновима, старѣ-
шинувати, него мысли нѣи у окове старогъ живота
нѣовогъ опеть бацити. — Ова е сумня учинила то,
да народъ нашъ на бойномъ полю и покрай веће и
урећеніе снаге свое ніе могао за то време напредо-
вати. Но хвала Богу, кои е умудрио младогъ цара, да
манифестомъ своимъ одъ 3. Децем. сумню ту у на-
роду укине, и браћи нашой у Сръби повода да, да и

они слободніє къ нама дођу, и помогну намъ самостоятельность нашу извоевати и осигурати! — Садъ радимо помоћи наше сръбске браће ослобођени живль, а манифестомъ царскимъ одушевльни храбріє противъ нашегъ душманина, и надамо се, да ће намъ Богъ у правди нашей помоћи, и да ћемо скорымъ све краєве войводовине наше одъ безчовечны угнѣтателя наши очищѣне видѣти.

Али овай четвертый періодъ покрета нашегъ задає намъ више бриге и посла, него ли што смо имали у предидућа три періода. Ондѣ смо радили по-найвише на развіаню наше воєне снаге, и у колико є тай нашъ посао засѣцао и у животъ народный, у толико смо се само и око развіаня живота народнога бавили; а овдѣ садъ морамо радити на развіаню цѣлогъ живота народногъ по свима цѣговимъ струнама, и то тако радити, да се не само цѣло нашъ животъ сръбскій одъ много рана, кое га нагрѣую, извида, него да се и извиданъ одъ рана тако обезбѣди, да може одъ сада слободно напредовати, и да му не може у напредованю нѣговомъ ништа у напредакъ досадити. Ово се начело мора у народномъ животу сръбскомъ извести. И то є тай великій посао, на кои насъ будућность наша у садашњимъ околностима нашимъ озбыльно позыва. Та бы радня, ако и єсть велика, нама одъ по муке была, кадъ бы мы само са представничствомъ владе аустрійске на чисто већъ были за нашу самостоятельность народну. Али мы имамо іошть много посла са представничствомъ аустрійскимъ, и съ гдѣкоима народима царевине аустрійске. Што се тиче првога, толико можемо за сада о нѣму рећи, да се оно починѣ само къ нама приближавати, али съ нама, као съ народомъ сръбскимъ царевине аустрійске, іошть ніє ступило у она одношеня, у коима мора стояти уставна влада са народомъ своимъ. Мы іошть немамо подине, на којой ћемо животъ нашъ народный, за кои намъ предстаниство добро стои, подизати; єрь іошть немамо простора нашегъ, на коме ће самостоятельность наша као на своме подножю жиле живота свога у дубльину пуштати. Мы смо истина одъ наше стране, осниваюћи се на привилегіама, кое су намъ обећале оне земль, кое одъ Турака отmemo, 1. и 3. Мая за просторъ войводовине наше съ рѣчма узели Сремъ, Банать, Бачку и Бара-

ню, и одъ оно доба до данасъ непрестано воюемо, и крвавимо се, да као постоянни и поштени люди рѣчь нашу у живо дѣло претворимо, т. е. да заузмемо тай намѣнѣный войводовини нашей просторъ подъ нашу власть. Али то, што смо мы 1. и 3. Мая рекли, и што неможемо више пореѣти, нѣ намъ до данасъ іошть нико сасвимъ признао ни одобріо; а докъ то неизрадимо, дотле ћемо бадава уреѣивати одношеня наше войводовине и насъ у войводовини. — Представништво владе одобрава намъ изборъ войводе и патріарха, и емчи за самосталность народности наше, повраћаюћи народу достоянство войводско; али оно то достоянство войводско оснива на некомъ старомъ исторійскомъ темелю, на коме га мы основали нисмо. Овай изражай „старо исторійско достоянство“ може се сматрати за окуку, коіомъ исто представништво владе аустрійске околици, а нама су така околиценя већъ толико пута у животу нашемъ шкочила; па заръ намъ и ово неможе шкочити? — На такавъ основъ неможемо мы нашу самосталность народности, и нѣну будућность ослонити. Нама требаю основичистіи, правіи, разговетніи, и ячи; еръ смо мы насъ у животу нашемъ за пунолѣтне огласили, и показали дѣломъ, да смо доиста пунолѣтни, и да насъ не треба више као дѣцу заваркивати рѣчима да неосѣтимо ово, или оно, — што се мысли съ нама учинити. Основъ тай заплѣће некако у себе право исторійско, о коме се овдѣ више рѣчь неможе водити. Мы нисмо основали захтѣваня наша, нити іѣ оснивамо на праву исторійскомъ; право бы намъ исторійско могло дати можда повода на друго какво сасвимъ другачіе захтѣванѣ; еръ право исторійско неможе имати за свое важенѣ прописаногъ другога времена, него што га има и право природно; у толико само можда се разликуе едно одъ другога, што право природно непрестае никада; а исторійско мора престати ондѣ, гдѣ народъ више непамяти оно, што е некада нѣгово было. — Нама су и привилегіе наше у толико само за основъ служиле у послу нашемъ, што смо по нѣима могли слободно првый коракъ учинити къ самосталномъ нашемъ народномъ животу, и нѣга оправдати. У осталомъ ово нису више времена исторійски права и привилегія; ово су времена народности, у коима се самосталность народности на при-

родномъ праву народномъ, на животу народа свакога оснива, и утврђуе. — Привилегіе су намъ добре быле дотле, докъ су траяла начела нападања, и насилнога освоивања; ерѣ смо съ њима могли барѣ гдѣков околности у струкама живота нашега одъ непријатељскога нападања колико толико заклонити. — Али садѣ, кадѣ е то, незнамъ како бы га назвао начело, нападања замѣнѣно човечнимъ начеломъ равноправности свию народа, и кадѣ су на то начело пристали скоро сви народи (изузимаюћи погдѣков саможиве охоче партае) у царевини аустрійской, — а и сама влада аустрійска сматра га као темель свое будущности, — садѣ идеа народности нетражи више темеля ни обра-не за животъ народный у исторійскомъ праву и привилегіама, него ѿ тражи у самомъ народу. Дакле темель, на коме се подиже самосталность народности, неможе ништа друго бити одъ сада него самъ народъ и животъ његовъ; а народъ онај, кои се нѣв изгубіо са свѣта, нити се у своме животу споіо са другимъ коимъ народомъ, него по свима струкама живота свога у пуной свѣсти народности свое стои као особитый за се народъ међу другима, нетреба исторіе, нетреба привилегія, да изъ њи доказуе ико не на свѣту, да е онъ народъ, и да живи као народъ. — Онъ е самъ себи и свакоме најболѣ доказателство живота свога. — И кодъ насъ дакле, све да немамо никакве наше исторіе и никаквы привилегія, (али имамо и едно и друго), доста бы намъ было у овимъ околностима времена то, што смо животомъ нашимъ показали, да смо народъ. — Народъ, кои се данасъ тако появлюе предъ свѣтомъ, неможе бити безъ простора свога, ерѣ онъ мора имати неко мѣсто, на коме ће се у цѣлокупномъ животу своме слободно и тако развіяти, да ни онъ никоме другоме несмета, нити да смета њму ико другій. — Идеа народности, као што е већъ напредѣ споменуто, за-узимаюћи животъ народа, саставля, што е расточено, сраћа, што е разрођено, непријатељски напада, што е туђе у животу народа, да тимъ начиномъ свакій народъ по цѣломъ животу своме постане као една слободна особа, коя ће узъ друге народе, као слободне особе у друштву човечества стояти. Тай благодѣтельный задатакъ идее народности неможе се рѣшити безъ простора; ерѣ слободне особе мораю

имати свака свое подножъ, ако хоће, као слободне, една узъ другу да стану; и да една покрай друге знаке слободногъ свогъ особнога живота показую. — Гдѣ идея народности почне животомъ народа владати, као што є почела у царевини аустрійской, ту више просторне смѣсе међу народима неможе бити: сваки народъ мора самъ себе на свомъ мѣсту по особитомъ животу своме представляти; а то се мѣсто неможе изъ старіи исторія, и земльописа тражити, — ако нећемо да на ново оправимо народе у страховиту скитню среднѣга вѣка; — него мора бити онај просторъ, на коме се кои народъ нашао, и кои є до сада крвлю своіомъ одъ насилника бранио. — Мы дакле за сада, што се насъ тиче, немамо пречега и важнѣга посла, него што намъ є тай, да намъ влада аустрійска оне земль, кое смо мы 1. и 3. Мая за нашу войводовину одредили, призна за нашъ просторъ, за нашу сръбску кућу; єрь докъ намъ се то непризна, дотле є самоусталность народности, коя намъ се обећава, празна рѣчь, коя за будућность народа ништа на свѣту незначити; а ємство, кое намъ се дає за домаће устроєнѣ, толико значи, као да є речено: „представништво аустрійске владе стои вамъ добро, да можете се уредити у вашој кући, кое немате, и да можете управљати вашиомъ кућомъ, кое немате.“ Начела дакле равноправности свио народа, коя су сва досадашня представништва уставне аустрійске владе исповѣдала у свакомъ скоро акту своме, и начела савезности, коя су се у теоріи већъ до сада осилила надъ другима, остаће као неке празне, али лѣпе рѣчи, којима се народи као дѣца маме, да дођу опетъ у ону школу, изъ кое су збогъ старогъ свогъ самовольногъ учителя кући поутѣцала, и остаће све дотле, докле годъ се свакомъ народу свой просторъ непризна, и тымъ начиномъ непосвѣдочи се: да аустрійска влада доиста свою постоянну будућность и величину у свима своима народима сада тражи, као што сама говори, а не у єдномъ само свомъ нѣмачкомъ народу, као што други за ню говоре, или у томъ, и у мацарскомъ, као што се овы последњи година показивала. — Докъ то неучини нова уставна влада аустрійска, дотле ће свако представништво нѣно бити єнострано, и као такво и покрай свога начела равноправности сваки часъ ће падати, као што

су и досадана падала. Време є мистификаціє прошло, народи су пунолѣтни, искреность мора између нѣи и владе нѣіове быти свеза, коя ће їй заєдно одржати. То є дакле, іоштѣ єданпуть да опоменемъ, за сада нашѣ найпречїй посао, да намъ се онаї просторъ, кои смо до сада заузели, и крвљу нашомъ одбранили и кои ћемо іоштѣ съ помоћи божіомъ заузети, за просторъ наше войводине или другимъ рѣчма, за просторъ наше народне самосталности, призна, одобри и потврди. —

Тако се само могу развити она одношеня, коя ћемо, као поданици царски, имати према централномъ представништву владе аустрїйске, а као самосталанъ народъ према другима народима царевине аустрїйске. Дотле су сви наши послови, кое око одређиваня наши одношеня, и око уређиваня нашегъ домаћегъ устава трошимо, узалудна радня, којомъ сами себе варамо, и бавећи се око онога, што немамо, а запуштаюћи оно, што имамо, само се заплећемо у нове неволѣ, и губимо ово време, кое є у правомъ смыслу драгоцѣно за будућность нашу. Као годъ дакле што намъ є преко нужно, да намъ се одъ стране представништва владе аустрїйске царскимъ манифестомъ та народна воля наша што скорїє испуни: тако се исто тай правый посао нашѣ неможе ни найманѣ одлагати; єрѣ ова свѣтлость, спрамъ коеї идея народности на развіяню живота нашега сада тако брзо ради, може се лако претворити у таму, и такимъ начиномъ одлаганѣ тога посла може намъ препаудити, него ли помоћи, као што смо видѣли, да намъ є и други послова одлаганѣ у овомъ нашемъ покрету више пута было одъ веће штете него ли одъ користи. Ово є време као каква страшна олуя на мору, којой морнари мораю свима силама безъ одмора на броду дотле радити, докѣ се бродъ са ударца нѣнога неизведе у безопаснїи положай. — Мы имамо у струци политичной новогя нашегъ народногъ живота заведено домаће представништво дипломатично; оно мора садъ, ако нїє већъ до сада, све свое силе, и сва средства на то употребити, да тай посао што скорїє сврши, и то дотле, докѣ му са воєномъ своіомъ снагомъ одушевлѣный народъ іоштѣ за леђи стої, єрѣ подъ овымъ закономъ може слободнїє корачати, и само себи посао олакшати. — Представ-

виштво владе аустрійске може безъ свакога изгово-
ра то одма учинити; ерь є оно већъ признало насъ
за народъ, и обећало намъ є самосталность народно-
сти, дакле мора признати и то, да народъ мора има-
ти мѣсто, на коме ће се та самосталность народно-
сти нѣгове видна показати свѣту. А народи царев-
не аустрійске — (изузимаюћи шаку Маџара, и пре-
терану єдну малу партаю саможивы Нѣмаца, и зане-
шены Поляка) — одъ свое стране драгovolьно при-
стаю на то, ерь су у овомъ покрету Срби на очи-
гледъ свима нѣима показали, да є кодъ нѣи идеа
народности већъ досадъ више живота нѣювогъ на-
родногъ заузела, него ли што є заузела и кодъ кога
другога; — и да она и у овой прилици већъ цѣлымъ
тако рећи животомъ нѣювымъ као главна покретна
сила влада, и управля: — дакле да се они немогу
више никоме другомъ народу, као робови подчинити,
нити се могу споити съ коимъ другимъ народомъ,
макаръ да му є онъ и сроданъ. —

Покрай овога правога и найважнѣга посла, одъ
кога зависи будућность наша, можемо се мы међу-
тимъ старати и о томе, како ћемо се у свое време
кодъ куће уредити; — и можемо се приправляти за
то време да будемо готови и са свима онима угово-
рима, подъ којима ћемо се, као сынови владе, съ вла-
домъ споити, и као самосталанъ народъ са другима
народима царевине аустрійске у савезъ ступити. За
примѣръ исторійскій могу намъ у томъ служити Нор-
вези, кои су 1814. године сами себи уставъ начинили.
— 15 є особа 12-га Апр. народъ изабрао, да чертежъ
устава начине, кои є 17-га Мая скупштина съ маломъ
некомъ измѣномъ примила, и за основной законъ
свой припознала. Овай є уставъ и Карло XIII. Бер-
надоте, ако су и были Норвези онда у теснацу, при-
мио, у толико само промѣнѣнь, што су се Норвези
одъ Данске одцѣпили, и Шведской придружили. Што
се тиче тогъ посла томъ приликомъ, кадъ се стане-
мо уређивати кодъ куће по начелу, кое се у живо-
ту нашемъ мора извести, и кое самъ на другомъ мѣ-
сту споменуо, морамо имати предъ очима све окол-
ности политичногъ, црквеногъ, и домаћегъ живота
нашегъ, и нѣи све у єдно морамо подъ обрану зако-
на уставнога тако ставити, да се оне єдна одъ друге
немогу одлучити, и свака позасе у разнимъ случаи-

на напасти и одъ цѣлости живота нашего одтуђити. — Уставъ тай мора быти наравно демократично - монархичнога духа, ерь покрай такога устава може идеа народности найлакше извршити задатакъ свой. Дакле сва заведенія у войвоводовини сръбской, была она политична, црквена, или домаћа, мораю се тако уредити, да и по духу и по тѣлу своме подпуно одговараю начелу демократично - монархичномъ; а тако исто да буду заедно по свему и чисто народна сръбска. Ништа се дакле у така заведенія неможе увести, што бы могло сметати народности сръбской, да се она у њима као главна покретна сила неможе свагдѣ и у свако доба появити. Сръбинъ у войвоводовини сръбской у законодавной и извршителной власти, у свима званіяма и службама, коя су свезана са своимъ властима, у судовима политичнимъ и црквенимъ, у скупщинама народнимъ и мѣстнимъ, мора быти сасвимъ слободанъ одъ свега онога, што бы му могло повода дати, да неможе или да се устручава сръбски мыслити, сръбски осѣћати, и сръбски радити у свима околностима, у коима се као законодаваць, судія, савѣтникъ, одабраникъ, или као ма какавъ чиновникъ мора налазити, кадъ се око свога посла бави. Али заедно мора быти слободанъ и одъ онога свега, што бы га могло навести на те мысли, да ће га попреко гледати ма ко одъ оны, съ коима, и узъ кое живи, тога ради, што онъ хоће у свима околностима живота свой народный сръбскій значай да задржи, и покаже. — По овоме мора быти државно управительство наше тако уређено, и удешено, да оно и кодъ куће у войвоводовини, и кодъ средоточне владе цѣле царевине у пуной свѣсти своѣ сръбске народности слободно дѣла; — а такій истый мора быти и уставъ о судовима и о законодавству. — Управительство државно войвоводовине сръбске наравно мора быти у войвоводовини; али оно ће морати имати свой органъ и у централномъ управительству царевине, кои ће га са царемъ и царвиномъ везати тако, да неможе едно одъ другога ревети, него да остану постоянно у свези и единству. — Оно мора са органомъ своимъ средоточногъ управительства сва заведенія войвоводовине слободно управляти, и у управляю цѣле царевине слободанъ део имати, да тако ни кодъ куће, ни изванъ ове у царевини неможе се ништа о народу радити безъ на-

рода; и да неможе бити случајева, гдѣ бы се могло централно управителство изговорати, да є морало ово или оно учинити безъ участія и безъ знаня народа зато, што се тай посао морао на брзу руку свршити, ерѣ ће такимъ начиномъ за свакій случай народъ увѣкъ бити и кодъ нѣга представлянь. Такимъ само начиномъ могу Срби и сви други народи царевине аустрійске предупредити то, да ни една народность царевине неподигне се у власти надъ другомъ, него да една покрай друге еднаке буду; ерѣ такимъ ће се начиномъ путь препречити тиме, да у средоточномъ правителству неможе ни една стихія ни моралну моћ, ни матеріалну снагу, која се у оружо састои, само на свою посебну користь никаквомъ приликомъ употребити. — Ово бы было доста за насъ, докѣ демократично-монархична начела владаю у царевини. Али мы морамо народность нашу и нѣну самосталность овомъ приликомъ тако осигурати, да нѣой неможе ни онда ништа наудити, кадѣ бы форма владаня по непредвиђеномъ случаю прешла у монархично-демократичну, или и у неограничено-монархичну; морамо дакле народность нашу тако утврдити, да се влада наша, ма какве она форме была, кодъ насъ као наша изразити мора. — Найвећа є сигурность слободѣ и самосталности, а тако исто и народности, свѣсть народа. Народъ, кои свѣсти има, кадаръ є слободу и самосталность задобити и сачувати; а кадаръ є тако исто и народность свою и онда задржати, кадѣ га несрећа нѣгова у робство баца. Мы дакле полагајући темель државномъ управителству нашемъ, морамо найвище pazити на то, да намъ сва она заведенія, у којима се свѣсть народа развѣя и оячава, тако удешена буду, да она у цѣломъ народу произведу єдну и то праву народну свѣсть, која ће намъ све осигурати. Заведенія се та могу подѣлити на двое, на она заведенія, у којима се малолѣтна младежь народа приуготовлява за грађанина, и на она, у којима пунолѣтни грађани у животу своме раде, као што су н. пр. школе, судови, и т. д. Она прва заведенія морала бы се одма увести у войвоводину тако, да младежь србска у нѣима све оно у своме духу може научити, што свакомъ као грађанину у свима струкама живота знати треба; ерѣ само тако може съ подпуномъ народномъ свѣсти

у управительству домаћемъ и средоточномъ, у судовима, и законодавству послове свое свршавати; — а другчіе ако се у туђимъ заведеніама, и то едни у еднимъ за управительство државно, други у другимъ за судове, а трећи у трећимъ за законодавство учити почну, онда и у најболѣ уређенимъ овимъ народнимъ заведеніама неће моћи са правомъ народномъ свѣсти радити, ерѣ ће иѣмъ сметати туђе мысли, туђа наравь, и туђи обычаи, кое са собомъ изъ туђи зеведенія у народъ пренесу. Да представимо само себи у нашемъ управительству србскомъ таке люде, одъ кои е еданъ изъ Лондона, другій изъ Париза, трећій изъ Петрограда, четвртый изъ Берлина, петый изъ Христіаніе, шестый изъ сѣверне Америке, и свакій са собомъ донео духъ свога мѣста, и да они мораю управляти нашимъ србскимъ народомъ: не бы ли ту свакій на свою страну ревео, свакій своя начела употребљавао, свакій свою наравь народу подметао; и небы ли и народъ србскій морао быти по духу и по животу своме и Англезь, и Французь, и Русь, и Прусь, и Норвежаць и Сѣвероамериканаць, ако бы хтѣо, да му се то управительство одржи? А то быти неможе народъ нашъ: онъ мора быти и остати само народъ србскій. То исто быва, у мањой само мѣри, кадъ се младежь кога народа у различитимъ туђимъ заведеніама на више мѣста за свой народный грађанскій животъ приуготовлява. — Али тако исто и кодъ куће могу млади грађани безъ свое свѣсти изъ свои заведенія у животъ изићи, ако се ова заведенія тако неуредѣ, да одговараю сасвимъ цѣломъ животу народа. Нама дакле треба пазити у войвовини нашей на све обычае и околности живота народногъ, и по нѣима заведенія наша уредити.

Има обычаи у народу нашемъ, кои имаю чисто свое народно значенѣ, а има и таквы, кои по спољности своіой спадаю у предразсудке, а по изнутрашнѣмъ садржаю своме имаю лѣпо народно значенѣ. — Заведенія ће наша и прва и друга онда быти добра кодъ насъ, ако небуду тако удешена, да ове обычае укидаю, него да чистомъ значеню оны првы подпуну важность у животу даду, а спољность овы други претворе у таку, да се изнутрашнѣмъ садржаю нѣювь лакше увидити и позпати може. У уређиваню заведенія наши мора се дакле озбиль-

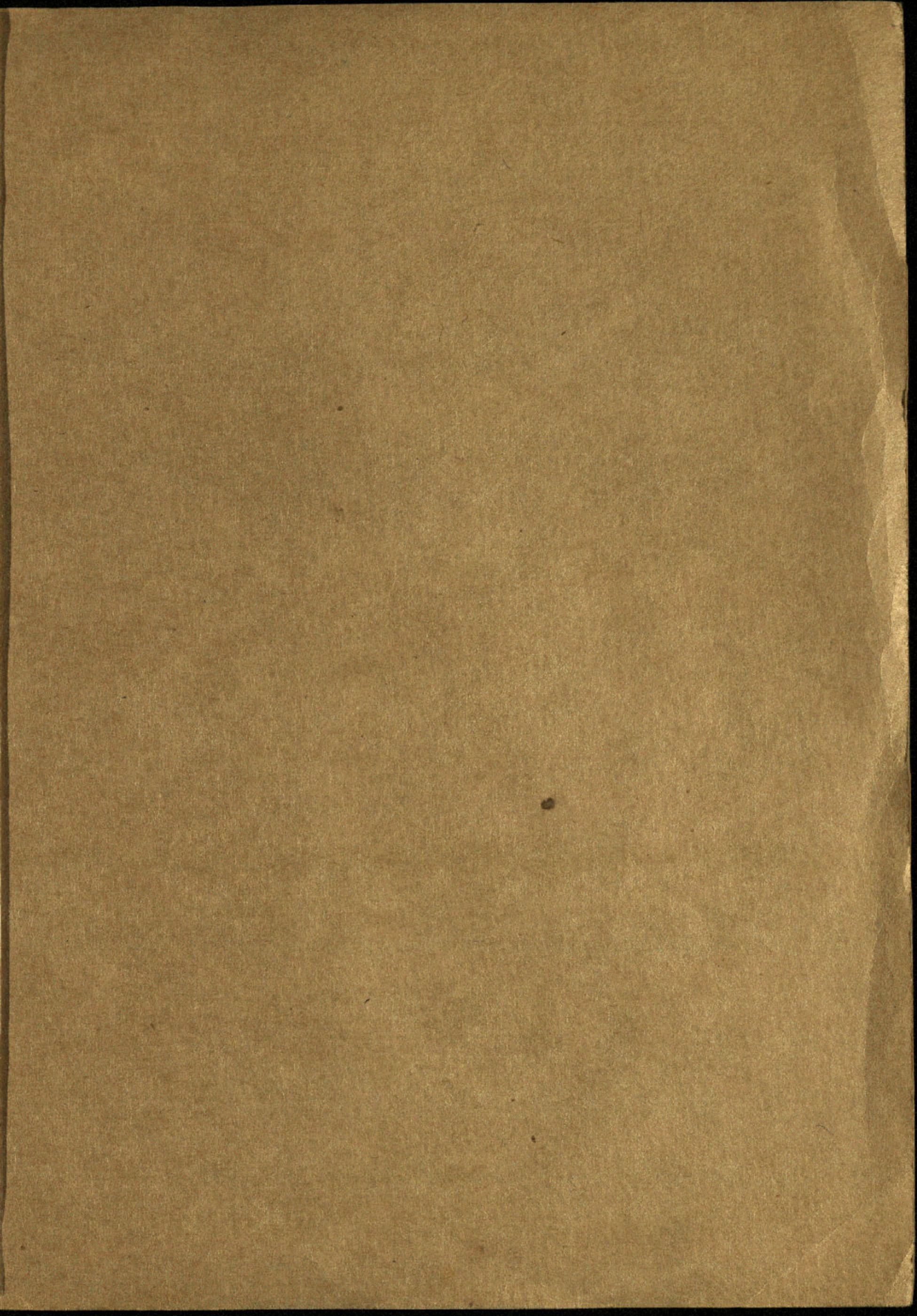
по умствовати о свима обычайма, у којима се наравь и духъ народа изражава, да се свакомъ своя права цѣна у животу може одредити. Ово е нужно зато, што изъ таковы заведенія мысли прелазе у животъ народа, кое преко књижевности, кое преко явны или позасебны састанака и друженя, на ако су оне у туђе одѣло обучене, лако могу томъ приликомъ народъ у нѣговой народной свѣсти узнемирити, и што е јоштъ горе, лако га могу у многимъ околностима одъ свога честитогъ народногъ карактера одтуђити. Овдѣ намъ се и само каже, да и путови они, којима мысли изъ заведенія у животъ прелазе, као што су књижевность, састајња, конверзаціе и т. д., мораю бити слободни одъ свега онога, што бы духъ народности на њима одъ напредованя могло задржати. — Они, којима народъ повѣри то дѣло, осимъ онога, што су добро научили изъ написаны књига, мораю знати и разумѣти књигу народногъ нашегъ живота, да небы уводећи нова заведенія у новый животъ народа, или по начелу претераногъ реформираня по свальивали оно, што насъ е до сада у најопасниѣмъ околностима нашимъ у животу нашемъ одржало, а на мѣсто тога поставили оно, зашто неможе нико добаръ стояти, хоће ли народу пробитачно бити, — или да небы по начелу старе самовольне аристократичне владе, задржали у животу народа оно, што насъ е до сада одъ нашегъ напредованя задржавало, и чега смо се управо желили отрести. Идеа народности жели, да све оно, што е у животу нашемъ управо наше задржимо, оно, што ниѣ наше, претворимо у наше, а у ономъ да напредуемо, безъ чега неможемо бити велики: дакле да задржавамо (conservativi), претварамо (reformatori), напредуемо (progressivi). Народъ е нашъ увѣкъ любіо слободу, али е онъ у робству своѣмъ понятіе слободѣ народне претворіо у понятіе слободѣ особне; еръ е свакомъ своѣмъ особно робство было најтеже и најближе, и у овакомъ станю свакога е срце гинуло само за овомъ слободомъ, коя му е најближа. Сва дакле заведенія мораю бити уређена у духу праве слободѣ народне, а све, што годъ изъ њѣ изилази у животъ народа, мора у томъ духу изилазити. Народъ е нашъ увѣкъ осѣћао свою народность, али е народность нѣгова стерана была на олтарь и на огњиште тако, да е

онъ само по цркви и по кући своіой осѣћао да в Србинъ: заведенія наша треба да се уреде у духу слободне, на цѣло животъ нашъ разширене народности, и све, што изъ нѣи изилази у животъ народа, мора у томъ духу изплазити: — да Србинъ подпуно осѣћа свою народность и ондѣ, гдѣ невиди свое цркве и свое куће. Идеа е народности у овомъ потресла цѣло животъ народа нашегъ; а уставъ мора потрешеный животъ народа цѣло на онай правацъ извести, коимъ ће најсигурнѣе къ своіой будућности тећи, — и на комъ ће законодаваць, судія и свакій старѣшина предъ закономъ и осимъ закона, свештеникъ у цркви, и изванъ цркве, учитель и ђаче у књигама, и осимъ књига, трговци, запатліе, ратари у своимъ пословима, и осимъ своя послова, пастири покрай свога стада, и осимъ свога стада, слѣпци у своимъ гулама, и осимъ своя гусала, и савъ народъ у свомъ цѣломъ животу осѣтити духъ праве народне слободне, и слободне народности. кои изъ устава нѣгова дине, и на коме ће се свакога еднако тицати слобода и народность, еръ ће сви имати еднаку свѣсть свогъ слободногъ народногъ живота. —

Ово, што самъ говорио до сада о домаћемъ нашемъ уређиваню, нѣе никакавъ чертежъ за уставъ войводовине, или за одношеня нѣна према средоточномъ представништву владе и другимъ народима, него су само непрекидне мысли, на коѣ небы требало, као што я мыслимъ, заборавити ономъ приликомъ, кадъ се о уставу и о одношеняма войводовине узради. Еръ слободу може народъ на стотину начина задобыти, а сачувати е може само такимъ уставомъ, у коме в цѣло животъ нѣговъ схваћенъ. Уставъ е такавъ велико и тешко дѣло; али ће се оно лако свршити, кадъ се народъ увѣри, да у своіой кући, и за свою будућность ради. Заведенія, коя су народу у новомъ нѣговомъ народномъ животу нужна, велике трошкове и жртве требаю; али народъ е нашъ на миліоне жртвѣй принесао ономъ приликомъ, да само уклони съ пута оно, што га в хтѣло са царемъ нѣговымъ раздвоити; заръ неће тай истый народъ и за напредованѣ живота свогъ народногъ такимъ истымъ начиномъ, као и сада, жртве на заведенія своя принести? И заръ неће и царъ, за кога в народъ србскій толико жртвовао, руку помоћи у томъ пружити му? Озбиљна само и постоянна воля треба народу на то, да живи као народъ; а у снази, коя ће му животъ одржавати, и у напредованю подпомагати, неће оскудице трпити. —

На послѣдку кодъ онога, кои бы помыслио, да в такомъ начинѣмъ тражимъ неку идеалну войвоводину србску, морамъ се тимъ изговорити, да я немогу поняти осигурану самостоятельность народности ни кодъ нашего народа тако исто, као ни кодъ кога другога, безъ простора и безъ такога устава, кои ће на простору своѣмъ свою важность у цѣломъ животу народа имати. Идеа народности такую войвоводину тражи; ко по нѣнимъ начелима мысли и осѣћа, мора и самъ такую войвоводину желити и тражити. Идеа народности тимъ путемъ води све народе къ своѣй будущности; ко се нѣной сили покорава, мора и самъ тимъ путемъ ити къ своѣй будущности. Идеа народности тако само може задржати народе царевине аустрійске подъ заедничкомъ владомъ; ко жели заедницу у власти аустрійской, тай мора тако мыслити о самостоятельности своѣго народа. Идеа народности такимъ начинѣмъ може благодѣтельный задатакъ свой и кодъ народа царевине аустрійске рѣшити; ко хоће, да у рѣшаваню тога задатка део има, мора и самъ такимъ начинѣмъ къ послу томе приступити. — Зато я и сада мыслимъ, и увѣкъ ѣу мыслити, да безъ простора и устава народнога самостоятельность народности не може се обезбѣдити. Ако то неосвоимо овомъ приликѣмъ, и мы за насъ, и други народи ако неосвое то, свакій за се; онда ћемо показати предъ свѣтомъ, да ниемо разумѣли ни задатка идее народности, ни задатка овы народны покрета; и да смо узалудъ кровь нашу пролѣвали, и снагу трошили. — Чуваймо се, да насъ ове страшне олуѣ, и вихори народни не забунѣне, и забунѣне после себе не оставе; ерь ћемо онда свакій себи и еданъ другоме моћи право рећи: гдѣ си было? нигдѣ; шта си радио? ништа. — Сила може народъ овомъ особито приликѣмъ учинити, ако се храбро уине да учини. Тако насъ опоминѣ и нашъ митроносный пѣсникъ гласомъ арфе шишатовачке: *„Много може народъ храбрый, што му се чини да може онъ.“* — Већма дакле треба, да се плашимо мира, кои намъ може смртне ране животу народномъ задати, него ли покрета, кои стресаю мртвило са живота; ерь духъ народа већма ослаби, кадъ се у надежди превари, него ли што слаби, кадъ се у злу зла бои, а больмъ се нада.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

P₁₁₅ Cp III 80.1